

Rudolf Rasch

Duizend brieven over muziek van, aan en rond
Constantijn Huygens

1641 september-december

Verwijzingen naar deze tekst graag op de volgende manier:

Rudolf Rasch, Duizend brieven over muziek van, aan en rond Constantijn Huygens: 1641 september-december

<https://huygens-muziekbrieven.sites.uu.nl/>

Voor opmerkingen, suggesties, aanvullingen en correcties: r.a.rasch@uu.nl

© Rudolf Rasch, Utrecht/Houten, 2019

15 februari 2019

[CONSTANTIJN HUYGENS] (IN HET LEGER | OEFFELT)
AAN [AMALIA VAN SOLMS (DEN HAAG)]
1 SEPTEMBER 1641
2842

Vervolg op Huygens' brief van 29 augustus (Worp 3, nr. 2838, pp. 222-223).

Samenvatting: Huygens heeft op verzoek van Frederik Hendrik een brief aan Dedel geschreven om toestemming van het Hof van Holland te verkrijgen voor het plaatsen en gebruiken van een orgel in de Hofkapel. Hij wil zich na de publicatie van zijn *Orgelgebruyck* niet mengen in de discussies rond het orgel.

Bijlage: Lopes aan Amalia van Solms, augustus 1641.

Huygens schreef opnieuw op 2 september 1641 (Worp 3, nr. 2843, p. 226).

Primaire bronnen— Den Haag, Kon. Huisarchief, Inv. A14, Afd. XIII, nr. 18C, dl. 2: brief (dubbelvel, 19x31cm, abc | -; autograaf).

— Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLIX, dl. 2, pp. 5-6: afschrift van gedeelte (<Le greffier Busero ... par ledit traité>; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2842, pp. 224-226: volledig.

Namen: Willem Borre van Amerongen (heer van Sandenburg); Albert Coenraadszoon Burgh; Laurens Buysero; Marie-Madeleine de Combalet; Johan Dedel; Johan van Euskercken; Filliard; Frederik Hendrik; George Gleser; vrouw van Gleser; Charles de la Porte (hertog van La Meilleraye); Willem van Lintelo; Lodewijk XIII; Alonso de Lopes; Nijkerk; Gabriël de Puguyon; Richelieu; Christian Rumph; Ursula van Solms; Caspar Streso; Gaspar van Vosbergen.

Plaatsen: Amiens; Ayre; Corbie; Dorsten; Douai; Frankrijk; Hofkapel (Den Haag); Kloosterkerk (Den Haag); Lille; Nijmegen; Parijs; Vlaanderen; Voorhout (Den Haag).

Titels: 'Concio de secundo præcepto' (Streso); *Orgelgebruyck*.

Glossarium: chant (gezang); orgues (orgel); pseume (psalm).

Transcriptie

¹Au Camp à Offelen, le premier de Septembre 1641.

La grande attente où nous estions, des nouvelles de France, s'est trouvée vaine aujourd'huy, que par les lettres du 24e de Paris et 25e d'Amiens, nous avons appris, qu'encor qu'on y eust tenu grand conseil de guerre dès le 18e à Corbie, toute la sepmaine d'après il n'y avoit encor rien d'effectué. Monsieur de la Meilleraye n'avoit rien demandé au Roy qu'une diversion du costé de Lisle ou Douay, tandis qu'il donneroit sur les lignes du camp d'Ayre; et il semble que, cela ne succédant, l'intention seroit de joindre ensemble les armées, pour envahir le país le plus avant qu'il sera possible, mais en tout cela il est bien difficile de lire le secours de ceste importante place d'Ayre.

Cependant on nous presse bien serré au voyage de Flandre, et d'ailleurs les ministres Hessoiz nous veulent retenir à force, allégantz noz propres interests dans la perte de Dorsten; infaillible, si nous partons d'icy, et irréparable pour l'advenir. Sur ces délibérations les Sieurs de Lintelo, Burgh, Vosberghen, Ameronghen et Nykerck vient d'estre députez vers La Haye pour en rapporter ce qui sera à faire pour le plus grand bien de l'estat. Ils partent encor cette nuict. | b |

Ce n'est qu'aujourd'huy que j'ay receu response d'Euskercke touchant la lettre de Vostre Altesse à la Duchesse d'Ayguillon en ces mots: `Il est vray que je ne vous ay rien dit touchant l'affaire de Monsieur de Puguyon, parce que Madame d'Aiguillon me dit qu'elle n'y pouvoit rien faire avant le retour de Monsieur le Cardinal; que toutefois elle feroit par avance escrire par Mademoiselle Filliard, sa damoiselle, à Madame de Dona. J'estois lors sur mon départ pour la cour et ay oublié depuis de vous rendre raison de mon négocié, dont je vous demande très-humblement pardon. Dez que je seray de retour à Paris, je ne faudray point d'en faire

---

1. KA XLIX: <Extrait. A Madame. Offelen 1 Septembre 1641.>

des nouvelles instances, et crois en avoir bonne issue par le moyen de gens qui ont grand credit auprès de ladite Duchesse.’

Le greffier Busero m’a escrit de par Vostre Altesse qu’on eust à procéder aveq circumspection en ce qui est de l’introduction des orgues en la Chapelle. Aussi n’en sera-il usé autrement, veu les ordres que Son Altesse y donne de son propre mouvement, m’ayant ces jours passez fait escrire au Conseiller Dedel par une lettre reveue par Son Altesse mesme, qu’ayant |c| apprins que ceux du Consistoire de ladite Chapelle auroyent bien agréable de faire régler le chant de leurs pseumes par une orgue, comme il se pratique en beaucoup d’églises voisines, Son Altesse leur en avoit voulu faire présent; mais que ladite Chapelle, estant proprement de la jurisdiction de la Cour Provinciale, Son Altesse n’avoit pas voulu qu’on y sonnast lesdites orgues sans en sçavoir les bonnes intentions de ladite Cour, faisant prier ledit Conseiller de le luy représenter ainsy. Et c’est sur quoy on attend response présentement. Quoyqu’il en soit, je n’ay garde de m’y ingérer sans ordre bien exprès, n’y ayant personne qui se puisse mieux passer des orgues que moy, qui en puis faire sonner en abondance chez moy-mesme. Après que j’en ay eu dit mon opinion par un traicté publiq, pour le bien de l’Église, à ce qui me sembloit, je me suis teu, sans ²mesmes vouloir disputer aveq ceux d’opinion contraire, ni me mesler en aucune sorte de l’introduction de cest instrument en l’église, qui (Dieu le sçait) est arrivée à mon desceu, et n’y a homme vivant, qui puisse dire que je m’en sois meslé, loing ny près.

Quand depuis Voz Altesses ont trouvé bon qu’il en fust dressé à la Chapelle, et peut-estre à l’Église du Voorhout après, j’ay loué ce premier ouvrage |6| ³aveq ratification de Son Altesse comme j’entens qu’il vient d’estre achevé. S’il eslève du monde qui se veuille opposer à l’usage, ce ne sera nullement moy qui en entreprendray la quérelle, comme j’en ay protesté par tout mondit traicté; car pourquoy me toucheroit-il plus qu’à un autre? Mais aussi Vostre Altesse a sceu, comme ce Consistoire l’avoit trouvé bon unanimement, et le bon Monsieur Strezo, croyant me devoir de la satisfaction, s’offre à faire imprimer son presche, et me le dédier, pour faire veoir au monde, qu’il n’en a nullement voulu ni aux églises voisines, ny au Magistrat de La Haye, ni à ses collègues, ni à moy, mais seulement et uniquement aux papistes, aux orgues desquels, et leur mauvais usage. Je suis aussi contraire que luy, comme je l’ay assez monsté par ledit traicté.

On a donné ordre à ce soir de faire porter tout le bagage aux bateaux demain. La femme de Monsieur Gleser est en récidive à Nimmege, et Romph vient de me dire qu’il la tient en danger.

Je supplie très-humblement Vostre Altesse de veoir la reponse de Lope par sa propre lettre cy-jointe.

Vertaling

In het leger, te Oeffelt, 1 september 1641.

De grote spanning waarmee wij uitkeken naar nieuws uit Frankrijk is vandaag vergeefs gebleken, want uit brieven van de 24ste uit Parijs en van de 25ste uit Amiens vernamen wij dat, hoewel men sinds de 18de uitgebreid krijgsraad had gehouden in Corbie, er in de hele week daarna nog niets is uitgevoerd. De ⁴heer van La Meilleraye had slechts aan de ⁵koning verzocht om afleidingsmanoeuvres van de kant van Lille of Douai, terwijl hij de linies van het kamp bij Ayrezou zou aanpakken; en het lijkt erop dat het, als dat niet lukt, de bedoeling zal zijn de legers samen te voegen, om het land zo ver mogelijk binnen te vallen, maar het is moeilijk in dit alles iets te lezen over de steun aan deze belangrijke plaats Ayre.

Ondertussen spoort men ons nadrukkelijk aan om naar Vlaanderen op te rukken en aan de andere kant willen de Hessische gezanten ons met kracht daarvan afhouden, onder verwijzing naar onze eigen schade bij de val van Dorsten, die onvermijdelijk is als we van hier vertrekken, en niet te herstellen in de toekomst. Inzake deze overwegingen zijn de heren [Willem van] Lintelo, [Albert Coenraadszoon] Burgh, [Gaspar van] Vos-

---

2. KA XLIX: <mesme>.

3. KA XLIX: <aveq ratification de Son Altesse> ontbreekt. In de brief zelf is het een toevoeging boven de regel.

4. Charles de la Porte, hertog van La Meilleraye.

5. Lodewijk XIII.

bergen, [Willem Borre van] Amerongen, en Nijkerk zojuist afgevaardigd naar Den Haag, om te bespreken wat er zal moeten gebeuren om de beste uitkomst voor het land te verkrijgen. Zij vertrekken nog deze nacht.

Ik kreeg vandaag pas ⁶antwoord van [de heer Johan van] Euskercken inzake uw ⁷brief aan de ⁸hertogin van Aiguillon, in de volgende bewoordingen: ‘Het klopt dat ik u niets heb gemeld over de kwestie van de heer [Gabriël] de Puguyon, aangezien mevrouw van Aiguillon mij zei dat ze niets kon ondernemen vóór de terugkeer van mijnheer de ⁹kardinaal; maar dat zij in ieder geval tevoren door mejuffrouw Filliard, haar kamerdame, aan ¹⁰mevrouw van Dohna zou laten schrijven. Ik stond toen op het punt naar het hof te vertrekken, en heb sindsdien vergeten u verslag te geven van mijn onderhandelingen, waarvoor ik u nederig vergiffenis vraag. Wanneer ik terug ben in Parijs, zal ik onmiddellijk nieuwe verzoeken indienen, en ik meen dat ik de weg tot een goede afloop in handen heb door middel van lieden die veel krediet hebben bij de genoemde hertogin.’

De griffier [Laurens] Buysero ¹¹schreef mij namens u dat men omzichtig te werk zou moeten gaan waar het de invoering van het orgel[spel] in de Hofkapel betreft. Het zal dan ook niet anders worden gebruikt, gezien de opdrachten die Zijne ¹²Hoogheid eigener beweging ervoor heeft gegeven, nadat hij mij enkele dagen geleden een ¹³brief, die door hemzelf werd nagezien, aan de raadsheer [Johan] Dedel liet schrijven, met de strekking dat hij, nadat hij had vernomen dat het de kerkenraad van de Hofkapel aangenaam zou zijn het zingen van hun psalmen door een orgel in goede banen te laten leiden, zoals in veel naburige kerken gebeurt, de kerkenraad een orgel wilde schenken, maar dat hij, aangezien de genoemde kapel in feite onder de jurisdictie van het Hof van Holland viel, niet wilde dat het orgel zou klinken zonder te weten of dit in goede aarde zou vallen bij het genoemde hof, terwijl genoemde raadsheer werd verzocht het Hof dit aldus voor te ¹⁴leggen. En op het antwoord is nu het wachten. Hoe het ook zij, ik hoed mij ervoor mij erin te mengen zonder een uitdrukkelijke opdracht daartoe, terwijl er niemand makkelijker dan ik zonder het orgel kan, omdat ik het te pas en te onpas thuis kan laten klinken. Nadat ik mij daarover in een gepubliceerd ¹⁵geschrift heb uitgelaten, voor het welzijn van de kerk, zoals het mij leek, heb ik erover gezwegen, en evenmin ben ik in discussie getreden met degenen die een tegenovergestelde mening hebben, en evenmin heb ik mij gemengd, op welke manier dan ook, in de invoering van dit instrument in de kerk, wat (God is mijn getuige) buiten mijn weten is gebeurd, en er is geen levend mens die kan zeggen dat ik mij er, van nabij of veraf, mee heb bemoeid.

Want sinds Uwe Hoogheden het goed hebben gevonden dat er een orgel in de Hofkapel werd gebouwd, en misschien later in de [Klooster]kerk aan de Voorhout, heb ik dit eerste werk met bekrachtiging van Zijne Hoogheid geprezen, nu ik hoor dat het zojuist is gereedgekomen. Als het mensen wakker maakt, die tegen het gebruik ervan willen opponeren, zal ik het beslist niet zijn die erover ruzie zoekt, zoals ik het al in mijn gehele verhandeling heb uiteengezet; want waarom zou het mij meer raken dan een ander? Maar ook u bent ervan op de hoogte dat de kerkenraad het unaniem heeft goedgekeurd, en dat de goede heer [Caspar] Streso, in de mening dat hij mij genoegdoening verschuldigd is, aanbiedt zijn ¹⁶preek te laten drukken en aan mij op te dragen, om de wereld te laten zien, dat hij niets heeft willen ondernemen, niet tegen de naburige kerken, noch tegen de Haagse magistraat, noch tegen zijn collega's, noch tegen mij, maar enkel en alleen tegen de paapsen, hun orgels en hun misbruik ervan. Ik ben daar evenzeer tegen als hij, zoals ik uitgebreid heb getoond in mijn geschrift.

---

6. Van Euskercken aan Huygens, augustus 1641 (verloren?).

7. Amalia van Solms aan Marie-Madeleine de Combalet, 1641 (verloren).

8. Marie-Madeleine de Combalet.

9. Richelieu.

10. Ursula van Solms.

11. Buysero aan Huygens, eind augustus 1641 (verloren?).

12. Frederik Hendrik.

13. Huygens aan Dedel, 28 augustus 1641 (2838A).

14. Huygens aan Dedel, 28 augustus 1641 (2838A).

15. *Orgelgebruyck*.

16. Caspar Streso, ‘Expositio secundi præcepti.’

Men heeft vanavond opgedragen morgen alle bagage naar de boten te laten brengen. De echtgenote van de heer [George] Gleser ligt weer ernstig ziek te Nijmegen, en [de heer Christian] Rumph zei mij zojuist dat hij haar situatie gevaarlijk acht.

Ik verzoek u nederig het antwoord van [Alonso (?) de] Lopes in te zien, in zijn eigen, hier bijgevoegde, ¹⁷brief.

---

17. Lopes aan Amalia van Solms, eind augustus 1641 (verloren?)

OLIVIER DE RAFFELIS (DEN HAAG)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | SINT-ANNALAND)
8 SEPTEMBER 1641
2850

Samenvatting: Raffelis verzoekt Huygens de bouwer van het orgel in de Hofkapel aan te schrijven, opdat laatstgenoemde ervoor zorgt dat de keuring van het instrument plaats kan vinden en de organist zijn werk kan beginnen.

Huygens' antwoord van medio september is verloren, evenals de daarmee als bijlage gezonden brief aan Hagerbeer. Raffelis antwoordde op Huygens' brief op 24 september 1641 (2872).

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 15x20cm, a | d; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2850, p. 228: volledig.

Namen: Jean Blondel; Frederik Hendrik; Germer Galtuszoon van Hagerbeer; Jean de Milleville.

Glossarium: orgues (orgel).

Transcriptie

À Monsieur

Monsieur de Zulichem, Chevalier, Conseiller et Secrétaire de Son Altesse Monseigneur le Prince d'Orange,

au Camp.

Monsieur,

En suite de la lettre que j'écrivis à mon collègue touchant les orgues, nostre Consistoire a voulu faire commencer par essay le Sieur Milleville. Mais le facteur ou fabricant ne l'a voulu, ny ne le veut encore permettre, ny mesme donner la clef qu'il n'en aye ordres de vous par lettre. Il semble qu'il y aye quelque interest qui le porte à la passion de mesdire de ce honnête homme, l'accusant d'incapacité. Mais il ne void pas que ceste opignatreté à n'en vouloir permettre l'essay justifie l'autre, estant vraysemblable que s'il le cognoissoit si ignorant qu'il dit, il le lairroit produire afin qu'il se rendit ridicule et rejettable par son insuffisance. Car nous serions vites mains de l'establir ou maintenir s'il n'estoit trouvé propre. Mais il est vray que s'il l'est, comme tous ceux qui le cognoissent, asseurent, nous désirerions bien qu'il fut employé, veu qu'il est fort homme de vie et qu'il souffre pour l'Évangile. Cela fait, Monsieur, que je vous supplie d'en vouloir escrire un mot à ce facteur afin que selon le désir de Son Altesse l'essay s'en fasse au plustost, et qu'ainsi le tout soit bien prest et assuré à son retour, pour la prospérité duquel je prie Dieu de tout mon coeur et demeure,

Monsieur,

vostre très-humble et obéissant serviteur
O. de Raffelis

De La Haye, le 8e Septembre 1641.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, ridder, raadsheer en secretaris van Zijne Hoogheid de prins van Oranje,

in het leger.

Mijnheer,

In vervolg op de ¹brief die ik aan mijn ²collega heb geschreven betreffende het orgel, heeft onze kerkenraad besloten de heer [Jean de] Milleville op proef te laten beginnen. Maar de ³orgelmaker wilde hem dat niet toestaan en wil dat nog steeds niet, noch zelfs maar de sleutel ervan afgeven, als er niet een schriftelijke opdracht van u is. Het schijnt dat er enig ⁴belang bij is betrokken dat hem brengt tot de zucht om deze brave man te belasteren, door hem van onvermogen te beschuldigen. Maar hij beseft niet dat deze koppigheid, om de proef niet te willen toestaan, de andere rechtvaardigt, daar het waarschijnlijk is dat hij [Hagerbeer], als hij zeker wist dat hij [Milleville] zo onkundig was als hij [Hagerbeer] zegt, hem [Milleville] juist zijn gang zou laten gaan, zodat hij zich belachelijk zou maken en afkeurenswaardig door zijn onvermogen. Want wij zouden er snel bij zijn om het vast te stellen en dat te blijven menen, als hij niet geschikt bevonden werd. Daarentegen zouden wij hem, als hij wel geschikt is, zoals allen die hem kennen verzekeren, graag in dienst nemen, aangezien hij een goed man is, die zich inspant voor het evangelie. Om die reden, mijnheer, verzoek ik u een briefje aan die orgelmaker te schrijven, zodat volgens de wens van Zijne ⁵Hoogheid de proef zo spoedig mogelijk kan plaatsvinden, opdat alles aldus snel en goed gereed zal zijn vóór zijn terugkeer, waarvan ik God met heel mijn hart bid dat deze voorspoedig zal zijn, en ik blijf,

mijnheer,

uw nederige en gehoorzame dienaar,
Olivier de Raffelis.

Den Haag, 8 september 1641.

---

¹ Raffelis aan Blondel, rond 1 september 1641 (verloren?).

² Jean Blondel.

³ Germer Galtuszoon van Hagerbeer.

⁴ Wellicht beschouwde Hagerbeer het organistschap van de Hofkapel als een geschikte positie voor zijn broer Hendrik Galtuszoon Hagerbeer, die op dat moment organist in Gouda was.

⁵ Frederik Hendrik.

CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER, TE OEFFELT)
AAN [DAVID DE WILHEM (DEN HAAG)]
29 AUGUSTUS 1641
2839

Antwoord op Wilhems brief van 27 augustus 1641 (2837).

Samenvatting: Huygens schrijft Wilhem dat deze teveel denkt dat hij zou willen dat Streso zich geheel aan zijn opvattingen zou conformeren. Als Streso's preek slechts tegen de katholieken is gericht, is er geen probleem. Huygens is tevreden met de huidige voorstellen om de zaak af te wikkelen.

Door Wilhem beantwoord op 9 september 1641 (2852).

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fols. 5665v, 569r: ontwerp (autograaf).
— Leiden, Univ. Bibl., Cod. Bibl. Publ. Lat. 293a: brief (dubbelvel, 20x31cm, ab | -; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2839, p. 223: volledig.

Naam: Caspar Streso.

Titel: *Conciones* (Streso 1641).

Transcriptie

¹Monsieur mon frère,

J'ay beaucoup d'interest en la mesprise où je vous apperçoy, et cela me force à vous dire encor ce mot sur le subject que j'espéroÿ avoir traicté pour la dernière fois. Vous m'interprétez de la sorte que si, en prétendant, comme j'ay dit, me donner et à mes coïnteressez la satisfaction que Monsieur Strezo pourroit nous refuser, mon intention estoit *cogere virum sentire quod ipse sentio*, au moins *ita se gerere ut sic sentire videatur*, en chose jugée adiaaphore par les synodes. Et à ce compte-là j'enchériroy sur la tyrannie de l'Inquisition. Mais sachez, si je suis si malheureux que m'estre mal fait entendre jusques ores, que je suis plus esloigné de ce dessein que les nues de la terre. Car en vertu de quoy, *et quo jure*, ceste prérogative m'appartiendroit-elle? Et puis, qu'importe, que sur un million de personnes, *quæ à me stent*, et sur autant, peut-estre, qui me contredisent, il y en ayt une qui ne gouste pas ma soustenue ou la siene en ce grand article de foy. Cela touche-il bien son salut ou le mien? Mais bien plus: puisqu'il ne s'agit pas seulement icy d'un article controvers entre J-H "ÛJ-H BVFJ, TH @#6, \@LH, mais d'un presche qui ne doibt concerner, *ne minimo quidem verbulo*, que l'Eglise Romaine, avons-nous pas bonne grace de tant ballotter un affaire, qui au fonds ne peut affronter que noz enemiz?

En fin finale, voulez-vous que je vous ²die en trois lignes où nous en sommes? Je n'ay jamais voulu, ny ne voudray jamais du mal à qui que ce soit, qui se trouve ou déclare d'opinion contraire à la miene, en matière de conséquence, beaucoup moins en chose de si peu que celle que nous traictons; beaucoup moins à Monsieur Strezo, à qui je suis redevable | 566v | de meilleures leçons. À Dieu ne plaise qu'il m'arrive de l'en regarder seulement de travers. Mais, les gens d'honneur et mes amiz ont jugé (*vix te excepto*) qu'il avoit choqué les quatre ³interessez, que je vous ay nommez, par un presche dont il est question. | b | Il proteste n'y avoir touché pas un des quatre, mais un cinquiesme: l'Antichrist, et s'offre de sa franche ⁴volonté, *nec rogatus quidem* à le vérifier par le presche mesme et à le déclarer par une préface qui s'adresseroit à moy: Et j'en suis content. Trouvez vous qu'il reste autre chose, qu'il y ayt ⁵collègue ny collègue, qui s'en puisse formaliser, que je m'y doibve comporter autrement que je me fay; que je puisse condescendre à plus qu'à tout? Gardons-nous donq, s'il vous plaist, d'embrouiller des matières qui ne le sont nullement d'elles mesmes. Il n'y a rien de plus clair, ny personne au monde qui honore plus Monsieur Strezo que moy, ni qui soit plus,

---

¹ Den Haag: <Affini de Wilhem. 29 Aug. 1641. Offelen.>.

² Den Haag: <dei>.

³ Den Haag: <cointeressez>.

⁴ KA: <volonté, *nec rogatus quidem* à le> op fol. 569r.

⁵ Den Haag, Worp: <ni collègue>.

Monsieur mon frère,

vostre très-humble et affectionné serviteur et frère
C. Huygens.

Au Camp à Offelen, le 29e d'Aoust 1641.

Vertaling

Mijnheer mijn zwager,

Ik heb veel belang bij de afkeuring die ik bij u waarneem, en dat dwingt mij u nog een woordje over deze materie te zeggen, waarvan ik hoopte dat ik me er voor de laatste keer mee bezig had gehouden. U interpreteert mij zo dat het, terwijl u pretendeert, zoals ik heb gezegd, aan mij en mijn medebelanghebbenden de genoegdoening te geven die de heer [Caspar] Streso ons zou kunnen weigeren, mijn bedoeling was ^Ldeze man te dwingen te denken wat ikzelf denk,^L tenminste ^Lzich zo te gedragen dat hij zo lijkt te denken,^L in een kwestie die door de synode als neutraal is beoordeeld. En op dat punt zou ik de tyrannie van de Inquisitie overtreffen. Maar weet dat, als ik zo ongelukkig ben mij tot nu toe slecht te hebben laten begrijpen, die bedoeling verder van mij af staat dan de wolken van de aarde. Want in welke hoedanigheid, ^Len met welk recht,^L zou mij dat voorrecht toebehoren? En daarbij, wat maakt het uit dat op een miljoen mensen ^Ldie achter mij staan,^L en op evenveel mensen, wellicht, die me tegenspreken, er een zou zijn die zich niet zou kunnen vinden in mijn bewering of in de zijne in dit gewichtige geloofsartikel? Raakt dat zijn heil of het mijne? Maar bovendien: aangezien het in dit geval niet slechts om een controversieel artikel gaat tussen ^Lhuisgenoten van hetzelfde geloof,^L maar om een preek die, ^Lzelfs in het kleinste woord,^L slechts betrekking kan hebben op de Rooms-Katholieke kerk, doen wij er dan goed aan een zaak zo heen en weer te kaatsen, terwijl deze in feite slechts onze vijanden kan uitdagen?

Wilt u dan tot slot dat ik in drie regels duidelijk maak waar we staan? Ik heb het nooit iemand, wie dan ook, in een gewichtige zaak euvel willen duiden dat hij een mening heeft die tegenover de mijne staat, noch zal ik dat willen, en nog veel minder in een zo geringe zaak als die waarmee wij ons bezig houden; en nog veel minder de heer Streso, bij wie ik in het krijt sta om zijn goede lessen. God verhoede dat het mij zou gebeuren dat ik hem niet recht in de ogen kijk. Maar de deugdzame mensen en mijn vrienden, ^Lu bijna evenzeer,^L waren van mening dat hij de vier betrokken partijen, die ik u heb genoemd, door de preek in kwestie had geschokt. Hij betoogt dat hij niet één van die vier heeft geraakt, maar een vijfde, de antichrist, en biedt met oprechte wil aan, ^Lzonder dat hem dat is verzocht,^L dat te laten verifiëren in de preek zelf, en zulks te verklaren in een voorwoord dat zich tot mij zou richten. En daarmee ben ik tevreden. Meent u dat er nog iets anders overblijft, dat er nog collega's of colleges zijn die, daar moeilijk over zouden kunnen doen, dat ik mij anders zou moeten gedragen in dezen dan ik heb gedaan, en dat ik nog meer dan in alles zou kunnen toegeven? Laten wij er ons alstublieft voor hoeden om zaken verward te maken die het van zichzelf niet zijn. Niets is zekerder dan dat, noch is er iemand die de heer Streso meer eert dan ik, noch is er iemand die is, meer dan ik ben,

mijnheer mijn zwager,

uw nederige en toegewijde dienaar en zwager
Constantijn Huygens.

In het kamp te Oeffelt, 29 augustus 1641.

DAVID DE WILHEM (GEERTRUIDENBERG)
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | SINT-ANNALAND)]
9 SEPTEMBER 1641
2852

Antwoord op Huygens' brief van 29 augustus 1641 (2839).

Samenvatting: Wilhem zal de preek van Streso toezenden zodra hij terug in Den Haag is.

Door Huygens beantwoord op 27 september 1641 (2877).

Primaire bron: Amsterdam, Univ. Bibl., Hs. 29, map Bz, nr. 2: brief (enkelvel, 19,5x32cm, a|-; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2852, p. 230: onvolledig (<De la préface ... *sunt et ædificationis*>), rest samengevat.

Naam: Caspar Streso.

Titels: 'Concio de secundo præcepto' (Streso).

Transcriptie

Monsieur mon frère,

J'ay receu la vostre du 29 du passé. Je vous enverray le presche de Monsieur Streso dès aussitost que je seray à La Haye, et de la préface mesme de l'auteur vous jugerez aisement, qu'il n'y a point de mesprise, et que je ne tasche point d'embrouiller des matières, mais de les débrouiller, *et sectari illa, quæ pacis sunt et ædificationis, quæ certè adeo nullum præjudicium ad tuam existimationem adferunt, ut planè eam stabiliant atque vindicent. Quod verò Dominus Streso requirat collegarum consensum in edendâ concione, id in neutram partem aliquid momenti habet. Et in eo illi gratificari liceat, nullumque ei deesse officium quod ad illorum concordiam pertineat. Vale, affinis optimè meque amare perge,*

tuum in ritum veterem
D. de Wilhem.

Raptim, Gertrudenbergæ, IX Septembris 1641.

Vertaling

Mijnheer mijn zwager,

Ik heb uw ¹brief van de 29ste van de vorige maand ontvangen. Ik zal u, zodra ik in Den Haag ben, de preek toesturen van de heer [Caspar] Streso, en uit het voorwoord zelf van de auteur zult u makkelijk kunnen oordelen, dat er in het geheel geen vergissing in het spel is, en dat ik helemaal niet probeer verwarring in dezen te stichten, maar juist probeer die te verminderen ^Len die dingen na te streven die van vrede en lering zijn, die zeker geen schade aan uw reputatie toebrengen, maar die juist bevestigen en verdedigen. Dat echter de heer Streso de toestemming van zijn collega's wil om zijn preek uit te geven, heeft in geen enkel opzicht enige betekenis. En moge het hem genoegdoening geven en moge hem geen hulp worden onthouden die van belang is voor zijn verzoening met hen. Gegroet, waarde zwager en blijf denken aan

als vanouds uw^L
David de Wilhem.

^LIn haast, Geertruidenberg, 9 september 1641.^L

---

¹ Huygens aan Wilhem, 29 augustus 1641 (2839).

JOHAN DEDEL [DEN HAAG]
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | [ASSENEDE])
[MIDDEN SEPTEMBER 1641]
2855

Antwoord op Huygens' brief van 28 augustus 1641 (2838A).

Samenvatting: Dedel heeft eerst zojuist de zaak van het orgel in de Hofkapel aan het Hof van Holland voorgelegd. Het hof beschouwt de zaak als indifferent en laat een en ander over aan het oordeel van Frederik Hendrik.

Bijlage: Resolutie van het Hof van Holland.

Over een antwoord van Huygens is niets bekend.

Datering: De melding van het overlijden van Johan Loenius, op 11 september 1641, als 'afgelopen zaterdag' maakt het mogelijk deze brief te dateren op of rond 15 september 1641.

Primaire bron: Amsterdam, Univ. Bibl., Hs. 28, map Be: brief (enkelvel, 20x30,5cm, a | b; autograaf).

Vroegere uitgaven{ Worp 3, nr. 2855, p. 231: onvolledig (<Ick hebbe huyden ... my belast heeft.>).

— Noske 1955a, pp. 304-305: onvolledig (<Ick hebbe huyden ... my belast heeft.>).

Namen: Frederik Hendrik; Johan Loenius; Willem van Liere.

Plaats: Amsterdam.

Glossarium: orgel (orgel).

Transcriptie

Mynheere

Mynheere van Sulichem, Raed ende Secretaris van Syn Hoocheyt,

in't leger.

Mijn heer ende neef,

Ick hebbe huydenmergen eerst connen communiceren aen de Heeren van den Raed, 't geen Uwe Edelheyt uyt den naem van Syn Hoocheyt op my versocht hadde te doen; daerop gevolcht is de nevensgaende resolutie, daerby 't Hoff verstaet de saecke van't orgel middelmatig te syn, ende dienvolgende 't selve geheelyck te refereren tot de hoochwyse discretie van Syn Hoocheyt. Waarmede ick hope volbracht te hebben 't geen Syn Hoocheyt my belast heeft.

Op den middach hebbe ick een brief van Amsterdam ontfangen, daer by mij uyt den naem van Joffer Loenius bekent gemaect werd het droevich overlyden van haer saliger man tot Amsterdam van een coortse ende de sprou, gerust voorleden Saterdagavond, daerover ick te meer bedroeft ben, omdat my de vromicheyt van die man te wel bekent was. Nu syn wy van twaelf tot acht gecomen, daer van twee dagelycx de rolle moeten bewaren, sodat wy in den Raed maer ses sterck blyven, ende onder die ginck huydenmergen noch een sieckelyck thuys; Uwe E. dencke hoe swack ende becommerlyck men sit. Het waer te wenschen dat de Heeren van de Ridderschap eenmael liefde so veel voor de Justitie te doen, dat de plaetse die nu veerthien jaren tot groot nadeel onbewaert is gebleven, ten minsten provisionelyck, ende totdat de Heer van Oosterwyck wederom sessie nam, mocht versien werden, 't welck immers sonder syn prejudicie can geschieden, opdat wij het achterheyt daerin de justitie door de swacheyt van't Collegie meer en meer verval, wederom mochten inhalen. Den ijver tot de justitie doet mij schrijven ende klagen, en evenwel worden wij niet geholpen. Ick wensch dat de Heeren van de Ridderschap door Syn Hoocheyt mochten aangemaent werden de plaetse in absentie van de heer van Oosterwyck, ende so lang hy geen sessie can nemen door een ander daertoe gequalificeert te doen bewaren. Ick sal blyven,

Mijn heer ende neef,

uwe dienstwillichste neef ende dienaar
Johan Dedel.

Vertaling

Aan [de heer Constantijn Huygens], heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid,

in het leger.

Mijnheer mijn neef,

Ik heb pas vanochtend datgene wat u mij in naam van Zijne ¹Hoogheid verzocht had aan de heren van het Hof kunnen mededelen. Daaruit is bijgevoegde resolutie gekomen, waarin het Hof stelt dat de kwestie van het orgel indifferent is, en daarom geheel wordt overgelaten aan de verstandige beslissing van Zijne Hoogheid. Hiermee hoop ik voldaan te hebben aan hetgeen Zijne Hoogheid mij had opgedragen.

Vanmiddag ontving ik een brief uit Amsterdam waarin mij uit naam van mevrouw Loenius het droevige overlijden te Amsterdam van haar ²man werd gemeld, door koorts en spruw, afgelopen ³zaterdag, waarover ik zeer bedroefd ben, vanwege zijn mij welbekende voortvarendheid. Nu zijn we van twaalf op acht gekomen, waarvan er elke dag twee dienst hebben op de rechtbank, zodat we in de raad nog maar met zes zijn, van wie er vandaag nog één ziek naar huis ging. U kunt zich voorstellen hoe lastig deze situatie is. Het zou te wensen zijn dat de heren van de Ridderschap eindelijk zoveel voor Justitie zouden willen doen dat ze de plaats van de ⁴heer van Oisterwijk, die veertien jaar onbezet is gebleven, met vele nadelige gevolgen, weer zouden bezetten, al was het maar tijdelijk, totdat de heer van Oisterwijk zelf weer aanwezig kon zijn, wat immers zonder zijn instemming kan, zodat wij de achterstand in de rechtspleging die door de onderbezetting van het College steeds verder toeneemt, weer zouden kunnen inlopen. Mijn zorg voor de rechtspleging doet mij telkens weer schrijven en klagen, maar zonder resultaat. Ik zou wensen dat de heren van de Ridderschap door Zijne ⁵Hoogheid zouden worden aangemaand bij absentie van de heer van Oisterwijk en zolang hij niet aanwezig kan zijn, zijn plaats door een ander bekwaam iemand te laten innemen. Ik blijf,

mijnheer mijn neef,

uw dienstwillige neef en dienaar
Johan Dedel.

---

1. Frederik Hendrik.
2. Johan Loenius.
3. 11 september 1641.
4. Willem van Liere.
5. Frederik Hendrik.

DAVID DE WILHEM (DEN HAAG)
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | ASSENEDE)]
16 SEPTEMBER 1641
2857

Vervolg op Wilhems brief van 9 september 1641 (2852).

Samenvatting: Wilhem stuurt de tekst van Streso's orgelpreek op aan Huygens.

Bijlage; 'Concio de secundo præcepto' (Streso).

Door Huygens ontvangen te Assenede op 19 september 1641. Door Huygens beantwoord op 27 september 1641 (2877).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 592: brief (enkelvel, 20x31cm, a | -; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2857, p. 231: volledig.

Naam: Caspar Streso.

Transcriptie

¹Monsieur mon frère,

J'ai receu à mon retour le presche de Monsieur Streso, lequel je vous envoie. Unde, cujusmodi sit omnis ipsius opinionis ratio, facilè apparet. Concionem illam edere non potest, quin offendat collegas suos et plures alios. Quocirca satius putat non edi. Rem tamen mei fecit arbitrii. Equidem referre arbitror hæc rectè doceri. Atque in illo forte nihil, aut non admodum erratum fuerit. Ea autem si urgeas, ecclesiam denuò in discrimen conjicias, unde emergi postea non possit. Forsan in proclivi sit hoc probare. Verum mihi non vacat hanc reciprocare serram. Vale et rem perpende. Agam quod imperabis. Sum ne

tuus in ritum veterem
D. de Willhem.

16 Septembris 1641, Hagæ, festinanter.

Vertaling

Mijnheer mijn zwager,

Ik heb bij mijn terugkeer de preek van de heer [Caspar] Streso ontvangen, die ik u nu toestuur. Waaruit duidelijk blijkt, van welke aard de verantwoording van zijn meningen is. Hij kan de preek niet uitgeven zonder zijn collega's en verschillende anderen te beledigen. Om welke reden hij het geschikter acht dat de preek niet wordt uitgegeven. Toch legde hij de zaak aan mijn oordeel voor. Stellig denk ik dat het van belang is dat deze zaken op de juiste wijze worden uitgelegd. Misschien is er in hem niets dat verkeerd is, of in ieder niets dat geheel verkeerd is. Als u toch op de zaak blijft hameren, kunt u de kerk opnieuw in een conflict drijven waaruit later geen uitweg mogelijk is. Misschien is het gevaarlijk dit maar goed te vinden. Ik heb echt geen tijd om deze zaag verder heen en weer te bewegen. Vaarwel en overdenk de zaak. Ik doe wat u mij opdraagt. Ik ben waarlijk

als vanouds uw
David de Willhem.

Den Haag, 16 september 1641, in haast.

---

¹Ontvangstnotitie: <19 Septembris 1641, Assenedæ>.

DAVID DE WILHEM (DEN HAAG)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | [ASSENEDE])
20 SEPTEMBER 1641
2868

Vervolg op Wilhems brief van 16 september 1641 (2857).

Samenvatting: Wilhem vreest dat de publikatie van Streso's orgelpreek nadelige gevolgen zal hebben. Hij heeft Maresius verzocht om op de synode van de Waalse Kerk een gematigd standpunt over het orgel in de Hofkapel in te nemen.

Door Huygens ontvangen te Assenede op 22 september 1641 en beantwoord op 27 september 1641 (2877).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fols. 588-589: brief (dubbelvel, 15x21cm, a | d; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2868, p. 235: onvolledig (<Je vous ... de l'église>).

Namen: Frederik Hendrik; Samuel Maresius; Amalia van Solms; Caspar Streso.

Plaatsen: Delft; Hofkapel (Den Haag).

Glossarium; orgues (orgel).

Transcriptie

¹Mijn Heere

Mijn Heere van Zuylichem, Raedt en Secretaris van Zijn Hoocheyt,

in 't leger.

---

²Monsieur mon frère,

Je vous ay envoyé dernièrement le sermon de Monsieur Streso. J'espère qu'il vous sera rendu avec ma lettre écrite fort à la haste, comme il m'arrive ordinairement, parce que je ne suis adverti de l'occasion de pouvoir écrire que sur le point-mesme, quand ils partent, et encor fais-je estat qu'ils m'obligent quand ils me font l'honneur de m'advertir alors.

Les discours qu'on entend ici, me donnent subject de retoucher le point dudit sermon. Je le trouve plus considérable que jamais et m'a on asseuré que la publication produira des mauvais effects.

Le synode des Eglises Françoises ou Walonnes se tient présentement à Delft. J'ay prié Monsieur de Marets, en cas qu'on parlast de l'affaire des orgues qu'on a fait en la Chapelle, qu'il veuille user de la modération en cest affaire, avec autant de zèle et de devoir qu'il scauroit apporter en quelque plus grand different de nos églises. Et c'est ce que l'interest de Son Altesse et l'esprit de Madame semble requérir en cette occurrence. Il me fasche que je n'ay loisir de m'expliquer plus avant.

Monsieur Streso fera ce que nous voudrions pour ce qui regarde la publication dudit sermon. Mais certes il est à craindre qu'elle ne soit ruineuse à la paix et édification de l'Église. *Vale et ignosce impolitissimæ scriptioni*. Je suis,

Monsieur mon frère,

vostre très-humble et très-affectionné serviteur
D. de Willhem.

---

¹ Adres apograaf.

² Ontvangstnotitie: <R 22 Septembris 1641>.

20 Septembre 1641, à La Haye.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid,

in het leger.

Mijnheer mijn zwager,

Ik heb u onlangs de preek van de heer [Caspar] Streso toegestuurd. Ik hoop dat die bij u bezorgd zal zijn, tegelijk met mijn in grote haast geschreven ³brief, zoals me gewoonlijk gebeurt, omdat ik nooit aangekondigd krijg wanneer er gelegenheid tot schrijven is dan precies op het tijdstip waarop de koeriers vertrekken, en niettemin maak ik hen duidelijk dat ze mij zeer verplichten wanneer ze mij de eer aandoen mij daarover te berichten.

De gesprekken die men hier hoort, geven mij reden het standpunt ten aanzien van genoemde preek bij te stellen. Ik vind hem problematischer dan ooit, en men heeft mij verzekerd dat de publicatie ervan een slechte uitwerking kan hebben.

De synode van de Waalse Kerk vindt momenteel plaats in Delft. Ik heb de heer [Samuel] Maresius verzocht om, wanneer men over de kwestie van het in de [Hof]kapel geplaatste orgel zou gaan praten, zich in dezen gematigd te opstellen, met evenveel nauwgezetheid en plichtsbetrachting als hij zou weten te tonen wanneer het om een veel omvangrijker meningsverschil in onze kerk zou gaan. En dat is wat het belang van Zijne ⁴Hoogheid en de geest van ⁵mevrouw nodig lijken te hebben in dit geval. Het ergert me dat ik niet de tijd heb om mijn mening verder uiteen te zetten.

De heer Streso zal doen wat wij willen, waar het om de publikatie van de preek gaat. Maar zeker is het te vrezen dat die een ramp betekent voor de vrede en de lering van de kerk. ¹Gegroet en vergeef mij mijn onbehouwen geschrijf.¹ Ik ben,

mijnheer mijn zwager,

uw nederige en toegewijde dienaar
David de Wilhem.

20 september 1641, te Den Haag.

---

³ De Wilhem aan Huygens, 9 september 1641 (2857).

⁴ Frederik Hendrik.

⁵ Amalia van Solms.

JOHANNES HEILERSIEG (DEN HAAG)
AAN [CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER)]
22 SEPTEMBER 1641
2869

Samenvatting: Heilersieg heeft Streso's preek gelezen en is van mening dat, als deze het uitgesprokene weergeeft, Streso ten onrechte in een kwaad daglicht is geplaatst.

Over een antwoord van Huygens is niets bekend.

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 582: brief (enkelvel, 18x31cm, a|-; autograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2869, pp. 235-236: onvolledig (<Jam ante ... lætus video.; Exercitu in hyberna ... non erit, colloquemur.>).

Naam: Caspar Streso.

Glossarium: organum musicum (orgel).

Transcriptie

Vir nobilissime,

Jam ante quam Hagam reversus sum, Dominus Streso consilium de edendâ concione istâ, quâ organi musici materiem pertractavit, mutaverat. Nec dubito, quin aliunde jam hoc resciveris. Ipsam concionem, sed manu exaratam, mihi visam fateor. Quod si haut fortius in publico loquutus est, quam scripsit, pace tuâ, virorum eximie, dicere ausim, quæsitis et paullo acerbioribus interpretationibus eam gravari ab iis, qui optimo et pio viro invident partem gratiæ, quam apud se habet collectam.

Filios tuos, in utrâque linguâ et culturâ morum eleganter proficientes, lætus vidi. Febrilis quidam ignis, qui me decem ipsos dies in lecto tenuit, officia erga ipsos mea minus ad hoc sivit esse frequentia. Ubi vires ad votum recepero, diligentiosem me præstabo. Vale, vir amplissime, et favore tuo, uti facis, porro dignare,

Nobilissimæ Amplitudini Tuæ devotum
J. Heilersieg.

Hagæ-Batavorum, die 22 Septembris 1641.

Exercitu in hybern reducto, de studiis filiorum deinceps ordinandis, si grave non erit, colloquemur.

Vertaling

Waarde heer,

Reeds voordat ik naar Den Haag teruggekeerd was, had de heer [Caspar] Streso zijn mening over het uitgeven van de preek waarin hij de kwestie van het orgel behandelt, gewijzigd. Ik twijfel er niet aan dat u dat al langs een andere weg ter ore is gekomen. Ik heb de preek, maar nu met de hand uitgeschreven, onder ogen gehad. Maar als hij in het openbaar niet krachtiger gesproken heeft dan hij nu heeft geschreven, durf ik te beweren, met uw welnemen, edele heer, dat de preek belast wordt met gezochte en enigszins verwrongen interpretaties door hen die deze goede en godvruchtige man het deel in de genade benijden dat hem toekomt.

Uw zoons, beschaafd ontwikkeld zowel in taal als gedrag, heb ik met vreugde opgezocht. Maar een koorts, die mij tien dagen in bed hield, heeft mijn diensten jegens hen beperkt. Wanneer ik mijn krachten weer naar wens heb hervonden, zal ik mij verdienstelijker gedragen. Vaarwel, edele heer, en wilt uw gunst, zoals u tot nu toe hebt gedaan, blijven verlenen aan,

de uw toegewijde
Johannes Heilersieg.

Den Haag, 22 september 1641.

Als het leger in zijn winterkwartier is teruggekeerd, zullen wij, als het u schikt, verder overleggen over het onderricht aan uw zoons.

OLIVIER DE RAFFELIS (DEN HAAG)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | ASSENEDE)
24 SEPTEMBER 1641
2872

Antwoord op een verloren gegane brief van Huygens aan Raffelis van medio september 1641, met een eveneens verloren gegane bijgesloten brief aan de orgelbouwer Germer Galtuszoon Hagerbeer.

Samenvatting: Raffelis heeft Huygens' brief voor Hagerbeer nog niet aan laatstgenoemde kunnen overhandigen. Als dat niet op korte termijn lukt, moet men Milleville toch met zijn werk laten beginnen. Raffelis heeft bij enkele predikanten geïnformeerd naar hun standpunt over het gebruik van het orgel. Hun reacties kwamen overeen met de mening van Raffelis zelf en die van Huygens.

Over een antwoord van Huygens is niets bekend. Raffelis schreef opnieuw op 29 september 1641 (2879).

Primaire bron: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 583: brief (enkelvel, 18x31cm, a|b; autograaf).

Vroegere uitgaven: Worp 3, nr. 2872, p. 237: onvolledig (<J'ay fait ... a pleu me promettre>).

— Groenveld 1966, p. 275: onvolledig (<J'ay neantmoins voulu ... particulier et les principaux.>).

Namen: Germer Galtuszoon van Hagerbeer; Jean de Milleville; Johannes Polyander van Kerckhoven.

Glossarium: chant (zang); orgues (orgel).

Transcriptie

À Monsieur

Monsieur de Zuylichem, Chevalier, Conseiller et Secrétaire de Son Altesse,

au Camp.

Monsieur,

J'ay fait toute diligence pour rendre vostre lettre au facteur, mais je n'ay seu le trouver, ny chés luy, ny ailleurs. Je viens enfin d'apprendre qu'il est hors de La Haye. S'il ne s'y trouve en peu de jours, nostre consistoire, en suite de ce qu'il vous a pleu de m'escire, fera commencer le Sieur Milleville, et ce tant plus librement que le Synode s'est tenu à nos portes sans que nos orgues y ayent fait aucun bruit. Je n'en ay pas moins pensé, dès que j'ay entendu que nostre bon patriarche, Monsieur Polyander seroit le modérateur de ceste assemblée. Il est trop meur pour rien remuer sans grand sujet. J'ay néantmoins voulu tirer le sentiment des plus considérables de ce corps sur l'usage de ces instruments, et ay trouvé qu'ilz tienent qu'on se peut servir utilement, dans ceste restriction, qu'ilz ne font point partie du culte religieux, mais servent seulement à régler le chant, qui est à mon avis vostre pensée. Et je croy vous avoir dit que c'a esté tousjours la miene. Je suis bien aisé qu'au lieu de contredisans, qu'on nous avoit fait appréhender, nous avons trouvé des approbateurs, si non en corps et tous ensemble, au moins en particulier et les principaux. Je n'attends maintenant plus rien pour mon despart que le vent et vos commandements, que je recevray comme j'espère au plustot, avec le passeport, qu'il vous a pleu me promettre. Ce sera un surcroit des obligations infinies que je vous ay et qui me fairont tousjours dire que je suis,

Monsieur,

vostre très-humble et obéissant serviteur
O. de Raffelis.

De La Haye, ce 24 Septembre 1641.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, ridder, raad en secretaris van Zijne Hoogheid,

in het leger.

Mijnheer,

Ik heb alles geprobeerd om uw ¹brief aan de ²orgelbouwer te geven, maar ik heb hem niet kunnen vinden, noch bij hem thuis, noch elders. Ik heb tenslotte zojuist vernomen dat hij buiten Den Haag is. Als hij er binnen enkele dagen niet is, zal onze kerkenraad, ten vervolge op wat u mij heeft willen ³schrijven, de heer [Jean des] Milleville laten beginnen, en dit des te vrijer, omdat de synode voor onze deuren heeft plaatsgevonden zonder dat ons orgel enig stof heeft doen opwaaien. Ik had dat wel verwacht, sinds ik wist dat onze goede patriarch, de heer [Johannes] Polyander [van Kerckhoven], deze vergadering zou voorzitten. Hij is te ervaren om opschudding te veroorzaken wanneer het niet om iets belangrijks gaat. Ik heb desalniettemin de meningen van de meest aanzienlijken van dit gezelschap over het gebruik van dit instrument willen weten, en kreeg als uitkomst dat zij menen dat het nuttig dienst kan doen, met deze beperking, dat het nooit een deel wordt van de religieuze dienst, maar er uitsluitend is om het gezang in goede banen te leiden, hetgeen naar mijn idee [ook] uw mening is, en ik meen u gezegd te hebben dat het altijd al de mijne was. Ik vind het zeer aangenaam dat wij in plaats van tegenstanders, van wie wij te duchten zouden hebben, voorstanders gevonden hebben, zo niet de kerkenraad als geheel, dan tenminste toch enkelen afzonderlijk en wel de belangrijkste. Voor mijn vertrek wacht ik nu slechts nog op de wind en uw opdrachten, die ik, naar ik verwacht, ten spoedigste zal ontvangen, samen met het paspoort dat u mij hebt willen beloven. Dat zal een extra toename betekenen van de oneindige verplichtingen die ik jegens u heb, en die mij altijd zullen doen zeggen dat ik ben,

mijnheer,

uw nederige en gehoorzame dienaar
Olivier de Raffelis.

Den Haag, 24 september 1641.

---

1. Huygens aan Hagerbeer, medio september 1641 (verloren).
2. Germer Galtuszoon van Hagerbeer.
3. Huygens aan Raffelis, medio september (verloren).

CONSTANTIJN HUYGENS (ASSENEDE)
AAN DAVID DE WILHEM [DEN HAAG]
27 SEPTEMBER 1641
2877

Antwoord op De Wilhems brieven van 16 september 1641 (2855) en 20 september 1641 (2868).

Samenvatting: Huygens stelt Wilhem voor de hele affaire maar te laten rusten, aangezien hij zich geen raad weet met de wispelturigheid van Streso. Hij stelt nogmaals dat Streso zijns bedunkens ondoordacht te werk is gegaan en daardoor verschillende belanghebbenden gekwetst heeft. Het verweer van Streso acht hij ongeloofwaardig. Hij verzoekt Wilhem zijn brief met Streso te bespreken, en deze dan mondeling in het Latijn te vertalen.

De Wilhem liet de brief afschrijven en retourneerde dit afschrift voorzien van een uitvoerig Latijns commentaar aan Huygens. Het is niet duidelijk voor wie dit commentaar bestemd was. De Wilhelm spreekt zowel over Huygens als over Streso in de derde persoon, maar richt zich toch tot iemand.

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fols. 567r-568r: ontwerp (autograaf).

— Leiden, Univ. Bibl., Cod. Bibl. Publ. Lat. 293A: afschrift, na ontvangst voor Wilhem vervaardigd, met autograaf Latijns commentaar van Wilhem in de marge, bestemd voor Huygens (dubbelvel, 20x31 cm, ab | -; apograaf).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2877, pp. 238-240: de brief volledig, zonder Wilhems commentaar.

Namen: Joannes Calvinj; Caspar Streso.

Glossarium; organum (orgel).

Transcriptie

¹Monsieur mon frère,

Toute la doctrine que j'ay peu tirer de voz deux dernières, dont l'une estoit accompagnée du presche de Monsieur Strezo, c'est qu'il est temps que nous cessions de nous mesler, vous et moy, de cest affaire, parce que nous nous y *entendons moins de jour à autre. Vous n'avez pas voulu souffrir que je vous creusse en ²mesprise, quand vous avez imaginé, que je voulusse contester ³avecq personne du monde sur l'usage des orgues. À présent je ne vous trouve pas seulement dans la mesme mesprise, mais encor dans une ⁴autre plus grande, à sçavoir, que c'est moy qui voudroy porter Monsieur Strezo à publier ⁵son presche qu'il n'a que trop publié. Pour ⁶ce premier abus, je vous renvoye à de mes précédentes. Sur ce second je vous demande, si l'ouverture de publier le presche vient de moy, et puis vous diray que ledit presche touche les quatre interessez que je vous ay beaucoup ⁷nommez, ou ne touche que les papistes, comme on avoit protesté. Si le premier, il ne doibt estre imprimé; si le second, il le doibt estre. Or, il appert qu'il touche lesdits interessez tout du long, car véritablement il est conforme en substance à ce qui a esté presché, mais je n'accepteray jamais la protestation finale, ⁸nec præter ⁹ea dictum quicquam. Nous savons combien il y a à dire entre un presche et son abrégé, nommément dans la bouche de Monsieur Strezo, qui n'attache pas son action à des paroles préméditées, qui s'estend de bouche | b | sur ses méditations, plus que ¹⁰personne que j'aye veu, et qui d'ordinaire s'emporte dans la chaleur, comme vous sçavez, et comme un grand monde l'a veu emporté ¹¹avecq

---

¹ Den Haag: <De Wilhem, 27 Septembris 1641. Assenedæ.>

² KA XLVIII: <aveq>.

³ KA XLVIII: <un>.

⁴ KA XLVIII: <le>.

⁵ KA XLVIII: <spécifiez>.

⁶ Bibl. Publ. Lat.: <nec præter .. quicquam> in de hand van De Wilhelm.

⁷ KA XLVIII: <Ea dictum quidquam> doorgehaald.

⁸ KA XLVIII: <personnes>.

⁹ KA XLVIII: <aveq>.

étonnement sur ceste matière-icy. Ce | 567v | presche donq a touché ¹⁰et touche asprement ¹¹les interessez, ¹²et seroit dangereux en suite d'en régratigner la playe par la publication. Ce seroit, j'advoue, rattiser le feu que la précipitance du bon Monsieur Strezo a ¹³faillly à mettre dans l'église. C'est un enfant à supprimer au berceau, s'il en fut onques, et je m'asseure, ¹⁴voyant l'auteur de la mesme opinion, que ¹⁵sa conscience a commencé à luy dire que c'est de remuer ¹⁶les églises où on vient de mettre pied à terre, de gayeté de cœur, ¹⁷au desadveu, au desceu des collègues sur chose déclarée indifférente par les synodes, usitée en suite, approuvée par les plus doctes, et soufferte sans scandale par un chacun.

Mais je vous supplie, rendez-moy en passant ¹⁸satisfait sur ces demandes. *Quâ fronte* m'a-on bien fait croire que j'apprendroy par le presche mesme que nous l'avions tous mal entendu, ¹⁹ ²⁰*sic enim eo explicationem naturæ cultus publici organo applicuissse autorem, ut redargueret ejus usum vel abusum potius, qui in papatu obtinet, ²¹*et in totâ concione verbulum non fuisse, quo præter pontificium organi abusum quicquam fuerit reprehensum?* *Quâ fronte*, on dit, ²²*neque collegarum sententiæ, à quâ non differt Dominus Strezo, nec Amplissimi Magistratus scopo, nec mei scripti consilio contradixisse aut se opposuisse?* | c | Ou bien, si je suis du tout aveugle, et ne comprends que mal, que tout le contraire de la préface paroist au presche, qu'est-ce qui vous rend si scrupuleux de le laisser publier? Fault-il d'ailleurs qu'un prescheur dit des choses qu'il n'est pas expédient qu'on lise? Vous me chantez qu'²³il ne sçauroit ²⁴*concionem illam edere,* ²⁵*quin offendat collegas suos et plures alios. Quos collegas? À quibus,* ²⁶(ce sont ses paroles), ²⁷*nullâ in re dissentit? Quos plures alios?* Les papistes, *quos solos impetivit?* Qu'est-ce qu'on ²⁸veut dire par tout ce dire et desdire? Est-ce qu'on me prend pour insensible ou pour insensé? Je sçay fort bien que c'est, mais ne le ²⁹veut plus dire. Et concluons. Il a esté un temps que Monsieur Strezo de son mouvement m'a offert de publier ce presche, mesmes de me le dédier. J'en ay esté content. Il est venu un temps qu'il ne le veult pas; j'en suis content. Le voudra-il demain? ³⁰*Volam. Nolet perendie? Nolam.* Tout le reste est peine perdue. Je ³¹croy bien qu'il luy fault laisser faire. Est-ce que tout fait maintenant, et ne voyez-vous pas encor de quel costé est le tort? Adieu, et meslons nous ³²chacun de ses affaires.*

---

¹⁰. KA XLVIII: <et touche> ontbreekt.

¹¹. KA XLVIII: <lesdits>.

¹². KA XLVIII: <et> ontbreekt.

¹³. KA XLVIII: <failli>.

¹⁴. KA XLVIII: <voyant l'auteur de la mesme opinion> op fol. 568r.

¹⁵. KA XLVIII: <la>.

¹⁶. KA XLVIII: <les églises d'un païs>.

¹⁷. KA XLVIII: <au desceu, au desadveu des>.

¹⁸. KA XLVIII: <satisfait>.

¹⁹. Streso aan Huygens, midden augustus 1641 (2820A): '..., *naturam cultus publici prius explicandam duxi, eamque explicationem primò imaginibus, deinde organo musico in templis ita applicui, ut redarguerem usum organi, vel abusum potius qui in papatu obtinet, ...*'

²⁰. Bibl. Publ. Lat.: <*sic enim .. aut se oposuisse*> in de hand van Wilhem.

²¹. Streso aan Huygens: 'Id mihi ad excusationem sufficit quod *in totâ concione verbulum non fuit, quo præter pontificium organi abusum quicquam fuerit reprehensum.*'

²². Streso aan Huygens: '*Ego nec collegarum sententiæ, à quâ non differo, nec Amplissimi Magistratus scopo, nec tui scripti consilio contradixi aut me opposui.*'

²³. De Wilhem aan Huygens, 16 september 1641 (2857): '*Concionem illam edere non potest, quin offendat collegas suos et plures alios.*'

²⁴. Bibl. Publ. Lat.: <*concionem illam ... A quibus?*> in de hand van Wilhem.

²⁵. KA XLVIII: <quia>.

²⁶. KA XLVIII: <comme il dit>.

²⁷. Bibl. Publ. Lat.: <*nullâ in re ... impetivit?*> in de hand van Wilhem.

²⁸. KA XLVIII: <veult>.

²⁹. KA XLVIII: <veux>.

³⁰. Bibl. Publ. Lat.: <*Volam. Nolet perendie? Nolam.*> in de hand van Wilhem

³¹. KA XLVIII: <voy>.

³². KA XLVIII: <chascun>.

³³Je ne me suis point advisé de parler encor Latin ceste fois-icy, et cependant je hay les rapports sommaires, comme subjects à beaucoup d'inconveniens. Par quoy j'ay à vous prier de traduire tout cecy de bouche de période en période, quand vous en parlerez à Monsieur Streso, et non autrement. Je suis,

³⁴Monsieur mon frère,

³⁵vostre très-humble frère et serviteur,
³⁶C. Huygens.

Assenede, 27 de Septembre 1641.

* Quia affinis meus singularitatis, gloriæ et vindictæ avidior est, ego pro virili JV J-H , ÆDZ<OH egi 6" \ J-H @#6@*@: -H. Quod si minus præstitero quam velit, aut optem, facilius mihi ignoscet, quod jacturæ nihil fecerit. Ipse ingenuè fateor me neque mihi neque rei nedum affini potuisse satisfacere.

^π Nec vero rem manifestam et alibi observatam hic pluribus attinet persequi. Scribis literis tuis XXIII Augusti datis, ³⁷*mais au fonds si on délaye à me rendre satisfaction et nommément à mesdits coïnteressez, ce qui nous est deu, il ne faudra pas qu'on s'estonne si un matin je mets la main moi-mesme et de la sorte que j'estimeray convenir.*

^ο Sed hoc omne tam verosimile est, quam illud quod antea affirmarat. Constat singulis Ecclesiæ membris demandatum publicæ ædificationis studium pro mensurâ divinæ gratiæ. Unde decenter hoc egi et de meo sensu scripsi Dominum Stresonem non posse illam edere concionem quia offendat suos collegas et plures alios. Me vide. Nego et pernego Stresonem editionem ægrè laturum. Modo id fiat decenter et secundum ordinem habere, ne pacem et disciplinam Ecclesiæ turbare videatur. Hâc fini misi ad affinem Domini Stresonis concionem, ut illam recognosceret et suâ dignaretur consideratione. Ex quâ igitur multa ipse discerem, eam non solum à Sanctissimæ Theologiæ candidatis utiliter, sed et à doctissimis quibusque libenter lectum iri ratus, neque dubitans ejusdem lectionem affini utilissimam et gratissimam futuram. De gliscente offensionis aut invidiæ malo affinem monui familiariter, ut solent amici, ne quâ urgeretur ad illam augendam satisfactio, ut hâctenus ratione arceretur invidiæ morbus. Cui medendo in me etiam suscepisse memini cum ministris collegis de publicandâ concione agere, ut hoc pacto obviam iretur imminentibus forte dissidiis. Nec certius est, aliudve salutis ipsorum principium; ante enim neque sese colligent, neque in tuto miser Streso erit. In iis, quod mihi videbatur, idem pacis atque honoris Affinis mei studiosissimi probarunt hic alii viri docti atque pii, quorum nominibus parco, ne et illis sua indignatio sit. Ipse tamen hoc consilium ad Affinem minimè urgeam. Utatur ne eo, an non, tuum erit tuorumque | b | studium. Ejus me autorem dixi, atque etiamnum non dissimilis me autorem profitear, idque etiam tibi coram exponam, etiamsi nihil forte proficiam et quod meæ simplicitatis est, credo Gallicam illam Reformationem esse bonis rationibus constitutam, futurumque aliquando ut secundum hanc disciplinam Belgiæ collapsæ opus feliciter inchoetur. Non recuso tamen ut mihi errores meos demonstres, quin vehementer etiam peto. Sed placidum atque bonum te mihi pastorem præbe et stude conservare unitatem spiritus per connexum pacis, et sectari quæ ad mutuam ædificationem faciunt. Id primum in hoc negotio promeretur integritas Stresonis, qui muneris sui limites non migravit, sed maluit potius, maluisseque omnino debuit, verax haberi et in hanc potius partem peccare quam vel apud cœtum, vel apud quemquam in suspicionem levitatis J-H |2, 8@2DOF6, \ "H aut novitatis venire. Quod optimum factum nemo prudenter pius reprehendat, et veritatis atque ædificationis amans læto gratoque animo acceptet, nedum ei, à quo ad pietatem informatur minime vulgariter, inequitet, aut cum eo disputet, cujusmodi synodorum decretis dijudicata sunt. Illud enim malum aut mali suspicio cum magis in dies gliscere animadvertit, ut consilio et ratione exitium ab Ecclesia averteret, quod in ipso esset, cogitationem suscepit de obviando gliscenti malo. Quis neget id piè sanctèque fieri? Atque hoc ita opus fuisse mihi videtur ut sibi satisfaceret quâtenus videlicet ratione ministerii

---

³³. In KA XLVIII vormt deze alinea (<Je ne me ... non autrement.>) een postscriptum.

³⁴. KA XLVIII: <Monsieur, etc.>.

³⁵. KA XLVIII: <vostre, etc.>.

³⁶. Bibl. Publ. Lat.: ondertekening in de hand van Wilhem.

³⁷. Uit Huygens aan Wilhem, 23 augustus 1641 (2830).

ita obligabatur ad hoc pro concione declarandum ut, si non fecieret, iudicaret ipse in conscientiâ suâ se peccasse, quod omnino sufficit ad conscientiam obligandam. Justæ etiam suberant dicendi causæ, ut sunt conservatio ordinis et vitatio scandali. Ceremoniæ enim omnes sunt quædam protestationes fidei et sunt licitæ quatenus conducunt. ‘Nam quicquid non expedit, quâtenus non expedit, non licet.’ I Cor. 6:1,2, I Cor. 14:26. Simplicitatem Christi peroportet colere, à quâ, ubi primum extulit pedem vanitas, vanitatem sequitur superstitio, superstitionem error, errorem præsumptio, præsumptionem impietas idolatrica. Dixit quam maximè ad veritatem accomodatè Calvinus: ‘Ut concedam fœtidas illac sordes quibus purgatæ fuerunt vestræ Ecclesiæ, in rebus mediis posse censi, earum tamen restitutio eritne res mediæ?’ Scandalum quidem quod ori- | c | -tur ex rebus per se bonis et necessariis non licet evitare ex sententiâ omnium theologorum; at rerum legitimarum, sed non necessariarum disparem nosti esse rationem. Neque ullus homo potest hic vel charitati vel conscientis nostris imperare vel periculum scandali dati præstare. Nimirum res mediæ, si illarum usu videmus vel illos offendi, hoc est in fide tabefactari, vel istos in falsâ opinione obfirmari, omittendæ potius sunt, quia tunc per accidens fiunt illicitæ. Ait enim Jesus: ³⁸‘Nempe igitur liberi sunt filii, sed ne scandalizemus eos, profectus ad mare, mitte hamum, etc.’ Cedere potius suâ libertate voluit servator. Ideo non tantum dicit: ‘Ne scandalizentur’ sed: ‘Ne scandalizemur eos, hoc est, ne scandali materiam eis demus.’ Et hoc est species mali à quâ Apostolus jubet abstinere. Ubi videtur quis opere suo aliquo vel de se malo, vel indifferenti, aut bono, sed cum specie apparentis mali, proximum inducit ad peccandum. Jam, qui hæc cognoverit, quæ dixi, de bono Stresonis animo non dubitarit. Infirmiorem in doctores etiam cadere posse, neminem negaturum puto, et non tantum superiorum temporum sed in hujus seculi historiâ de dimicatione inter doctores Ecclesiæ ob ceremonias id ipsum sanè luculenter probat.

Unde etiam merito coram Deo testari minimè dubitant se non posse acquiescere in formalistarum foliis ficulneis. Quid igitur dicemus de pusillis quorum potior est habenda ratio? I Cor. 8:12, Rom. 14:15, etc. Fieri potest ut quidam nondum sunt capaces rationis redditæ, qui idcirco, quamvis ratio sit illis reddita, habendi sunt adhuc pro pusillis. Hâc ratione amicus noster odia et contumelias plurimorum subeunda potius putavit quam deferendam proximi ædificationem.

Apostolus gemendi partes relinquit, non cogendi auctoritatem tribuit ministris, quibus auditores non auscultant, Til. Synt. pars 2 disputatio 27, thesis 38, p. 165.

Vertaling

Mijnheer mijn zwager,

De enige lering die ik uit uw laatste twee ³⁹brieven, waarvan er een vergezeld werd door de preek van de heer [Caspar] Streso, heb kunnen trekken, is dat het tijd wordt dat wij ons, u en ik, niet meer met deze zaak bemoeien, aangezien wij er langzamerhand steeds minder van *begrijpen. U heeft niet kunnen begrijpen dat ik een ³⁸misvatting bij u meende te zien, toen u van mening was dat ik met iemand over het gebruik van het orgel wilde discussiëren. Momenteel zie ik niet alleen weer deze misvatting bij u, maar ook een ³⁹andere, veel grotere, namelijk, dat ik het zou zijn die de heer Streso ertoe zou willen brengen zijn preek naar buiten te brengen, waarvan al te veel naar buiten is gekomen. Voor het eerste abus verwijs ik u naar mijn voorgaande brieven. Over het tweede vraag ik u of het eerste voorstel om de preek uit te geven soms van mij afkomstig was, en daarnaast zeg ik u dat genoemde preek ofwel de vier betrokken partijen die ik u vaak heb genoemd raakt, of slechts betrekking heeft op de paapsen, zoals men heeft aangevoerd. In het eerste geval mag hij niet gepubliceerd worden, in het tweede moet hij dat juist wel. Welnu, het blijkt dat hij genoemde partijen voortdurend raakt - want hij is wat de inhoud betreft daadwerkelijk in overeenstemming met wat er is geprekt,

---

³⁸ Matheus 17:26-27, Latijnse vertaling van Théodore de Bèze: ‘Nempe igitur liberi sunt filii. | 27. Sed ne offensivum simus eis, profectus ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui ascenderit primus, tolle, et aperto ore ejus, invenies staterem. Acceptum illum sumes, da eis pro me et pro te.’

³⁹ De Wilhem aan Huygens, 16 en 20 september 1641 (2857, 2868).

---

maar ik zal nimmer de laatste bewering aanvaarden ^Ldat er behalve dat niets is gezegd.^J Wij weten hoeveel verschillen er zijn tussen een preek en het uittreksel daarvan, vooral in de mond van de heer Streso, die zijn handelen niet verbindt aan van te voren bedachte woorden, die mondeling zijn gedachten uitbreidt, meer dan ik ooit iemand zag doen, en die zich gewoonlijk snel ergens over opwindt, zoals u weet, en zoals velen met verbazing hebben gezien toen hij zich liet meeslepen over deze kwestie. Deze preek heeft dus de partijen hard geraakt en raakt die nog, en het zou gevaarlijk zijn vervolgens de belediging door uitgave opnieuw aan te zetten. Dat zou, moet ik bekennen, het vuur dat het overijlde optreden van de goede heer Streso bijna in de kerk heeft gestookt, nieuw leven inblazen. Dit kind moet in de wieg worden gesmoord, als het er ooit was, en ik ben er zeker van dat, nu de auteur dezelfde mening is toegedaan, zijn geweten is begonnen hem te zeggen dat het betekent dat men onrust veroorzaakt in de kerken waar men zojuist een onderkomen heeft gevonden, met een onbekommerd gemoed, tot afkeuring en buiten weten van de collega's, over een zaak die door de synode als neutraal is aangemerkt, vervolgens in zwang is gekomen, door de meeste geleerden is goedgekeurd, en door eenieder zonder schandaal is ondergaan.

Maar ik verzoek u, geeft u mij in het voorbijgaan genoegdoening met betrekking tot de volgende vragen. ^LMet welke onbeschaamdheid^J heeft men mij wel doen geloven dat ik door de preek zelf zou inzien dat wij allen het verkeerd hadden verstaan, ⁴⁰ ^Ldat immers de auteur daarin de uitleg van de aard van openbare eredienst zo op het orgel heeft toegepast, dat hij het gebruik of liever het misbruik ervan, waarvan in de katholieke kerk sprake was, zou logenstraffen, en ⁴¹dat er in de hele preek geen enkel woordje voorkwam waarmee iets ingebracht is geworden tegen iets anders dan het katholieke orgelmisbruik? Met welke onbeschaamdheid^J zegt men ⁴² ^Ldat hij noch de mening van zijn collega's, waarvan de heer Streso niet afwijkt, noch de doelstelling van de Haagse magistraat, noch de aanbeveling uit mijn geschrift heeft tegengesproken of zich daartegen teweer heeft gesteld?^J Of wel, als ik volkomen blind ben, en het alleen maar verkeerd begrijp, dat precies het tegendeel van het voorwoord in de preek te voorschijn komt, waaarom bent u er dan zo op uit dat die wordt gepubliceerd? Mag het trouwens zo zijn dat een predikant dingen zegt, die niet dienstig zijn wanneer men ze leest? U tovert mij voor dat ⁴³ hij nooit ^Ldie preek^J zou kunnen ^Luitgeven zonder zijn collega's en verscheidene anderen te beledigen. Welke collega's? Met wie hij,^J zo zijn zijn woorden, ^Lin geen enkele kwestie van mening verschilt? Welke verscheidene anderen?^J De paapsen, ^Ldie hij als enigen aanvalt?^J Wat wil men met al deze uitspraken en ontkenningen? Acht men mij ongevoelig of dwaas? Ik weet heel goed wat het is, maar ik wil het niet meer zeggen. Laat ons tot een slotsom komen. Een tijdje geleden bood de heer Streso mij eigener beweging aan deze preek uit te geven, zelfs aan mij op te dragen. Daarmee was ik tevreden. Vervolgens wilde hij dat niet, en daarmee was ik ook tevreden. Zal hij het morgen willen? ^LIk zal het willen. Zal hij overmorgen niet willen? Ik zal het niet willen.^J De rest is verspilde moeite. Ik geloof dat men hem zijn gang moet laten gaan. Ziet u nog steeds niet, nu dit alles gedaan is, aan welke kant het onrecht zich bevindt? Gegroet, en laten wij ons met onze eigen zaken bemoeien.

Ik heb het deze keer niet gewaagd andermaal in het Latijn te spreken, en bovendien verafschuw ik samengevatte verslagen, aangezien zij de oorzaak kunnen zijn van veel problemen. Hierom verzoek ik u dit alles per gedeelte mondeling te willen vertalen, wanneer u er met de heer Streso over praat, en niet anders. Ik ben,

mijnheer mijn zwager,

---

⁴⁰. Streso aan Huygens, midden augustus 1641 (2820A): '..., heb ik gemeend eerst de aard van de eredienst uit te leggen, en ik heb die uitleg toegepast, eerst op beelden, vervolgens op het orgel in de kerk, op zodanige manier, dat ik het gebruik of liever het misbruik dat zich in het pausdom voordoet heb gelogenstraft, ...'

⁴¹. Streso aan Huygens, midden augustus 1641: 'Het volstaat tot mijn verontschuldiging dat er in de gehele preek geen woordje voorkomt dat iets inbrengt tegen iets anders dan het orgelgebruik van de katholieken.'

⁴². Streso aan Huygens, midden augustus 1641: 'Ik heb noch de opvatting van mijn collega's, die niet van de mijne afwijkt, noch de doelstelling van de achtbare magistraat, noch de aanbeveling van uw geschrift tegengesproken of mij ertegen opgesteld.'

⁴³. De Wilhem aan Huygens, 16 september 1641 (2857): 'Hij kan de preek niet uitgaven zonder zijn collega's en nog verschillende anderen te beledigen.'

uw nederige zwager en dienaar
Constantijn Huygens.

Assenede, 27 september 1641.

*Omdat mijn ⁴⁴verwant gesteld is op voortreffelijkheid, roem en bescherming, heb ik mijn aandeel ^Lmet betrekking tot de vrede en de kerk^L geprobeerd te leveren. Dat ik minder tot stand breng dan hij zou willen of ik zou wensen, zal hij mij des te gemakkelijker vergeven omdat hij geen schade heeft geleden. Zelf geef ik toe dat ik noch mijzelf noch de zaak, laat staan mijn verwant voldoening zou kunnen verschaffen.

⁷En niet is het van belang een duidelijke en elders bestudeerde zaak hier met andere [zaken] te vervolgen. U schrijft in uw brief van 23 augustus [1641]: ‘Maar uiteindelijk, als men ermee wacht mij, en zeer zeker mijn mede-belanghebbenden, te verschaffen wat ons toekomt, moet men zich niet verbazen, dat ik op een goede dag zelf maatregelen ga nemen op de manier die mij passend zal lijken.’

^oMaar dit alles is even waarschijnlijk als dat wat hij eerder heeft verzekerd. Het staat vast dat aan alle lidmaten van de kerk de zorg voor de openbare stichting is toevertrouwd voor een portie van de goddelijke gratie. Om die reden heb ik voorzichtig gehandeld en als mijn mening geschreven dat de heer [Caspar] Streso die preek niet kan uitgeven omdat hij dan zijn collega’s en ettelijke anderen beledigt. Zie mijn brief. Ik ontken ten stelligste dat ik Streso de uitgave kwalijk zou nemen. Als dat maar gepast gebeurt en met beleid, om niet de vrede en goede voortgang in de kerk te verstoren. Tot dit doel heb ik aan mijn zwager de preek van de heer Streso toegezonden om deze te leren kennen en zijn aandacht waardig te achten. Uit die preek heb ik derhalve ook zelf veel geleerd, waarbij ik van mening ben dat het lezen ervan niet alleen voor studenten in de godgeleerdheid nuttig is, maar dat die ook door sommige geleerden met plezier ter hand zal worden genomen; ik twijfel er evenmin aan dat het lezen ervan nuttig en zinvol zal zijn voor mijn zwager. Ik heb mijn zwager in vertrouwen gewaarschuwd voor het toenemende kwaad van belediging en afgunst, om te voorkomen dat hij de zaak erger zou maken door genoegdoening te vragen, alsof tot nu toe het kwaad van de afgunst was gestuit door de rede. Om dat tegen te gaan herinner ik mij dat ik het op me heb genomen om met de collega-predikanten over het uitgeven van de preek te overleggen om op die manier een wellicht dreigende tweespalt af te wenden. En niet is het zekerder of dit of iets anders het begin van hun redding is [~~ZIN NOG EENS BEKIJKEN~~]; voordat ze met elkaar hebben gesproken, zal de ongelukkige Streso niet veilig zijn. Deze andere geleerde en vrome mannen hebben ook, zo scheen het mij, de vrede en de eer van mijn geleerde zwager onderzocht, wier namen ik niet noem om hun zijn verontwaardiging te besparen. Toch geef ik mijn zwager nog de volgende raad. Hij kan die gebruiken of niet, het is te zijner beoordeling of van die van de zijnen. Ik heb gezegd dat ik zijn zegsman ben en ik zal verklaren dat nog steeds te zijn, en ik zal ook aan u in aanwezig[heid] hetzelfde zeggen. Ook al ben ik niet zo deskundig, geloof ik in mijn eenvoud dat de Franse reformatie op goede grondslagen is gebaseerd en dat het zo zal zijn dat het werk in de vervallen Nederlanden op dezelfde wijze weer wordt aangevangen. Ik maak er geen bezwaar tegen dat men mij mijn fouten toont, ja dat vraag ik met nadruk. Maar wees mij een goede herder en probeer de eenheid van geest en de vrede te bewaren en na te streven wat tot wederzijdse stichting leidt. Streso’s integriteit in deze zaak verdient dat in de eerste plaats; hij heeft de grenzen van zijn functie niet overschreden, maar wilde veeleer en was zelfs verplicht eerder te willen voor waarachtig te worden gehouden en liever in dit opzicht te zondigen dan voor de gemeente of in iemands ogen de verdenking ^Lvan de zelfverkozen godsdienst^L of nieuwigheid op zich te laden. Geen wijze vrome zal ontkennen dat dat goed is gedaan en dat hij die streeft naar waarheid en stichting dat in vreugde zal aanvaarden, laat staan dat hij op hem door wie hij op ongewone wijze tot vroomheid wordt gebracht afstormt en met hem bespreekt hoe de synodale besluiten moeten worden geïnterpreteerd. Toen hij immers het kwaad of het vermoeden daarvan van dag tot dag zag toenemen, heeft hij, om door raad en reden de kerk te behoeden voor de slechte afloop die daarin gelegen is, het plan opgevat om het toenemend kwaad te stuiten. Wie zal ontkennen dat dat vroom en gepast is gebeurd? En het schijnt mij dat het nodig was dat hij zichzelf genoegdoening verschafte, voorzover hij door zijn ambt werd verplicht om voor de gemeente te verklaren dat hij, als hij het niet deed, zou oordelen dat hij in zijn geweten zou hebben gezondigd, omdat dat geheel

---

⁴⁴. Constantijn Huygens.

voldoende is voor het volgen van het geweten. De aangevoerde grondslagen waren toch de juiste, nl. het handhaven van de orde en het vermijden van schandaal. Ceremonies zijn immers altijd geloofsverklaringen en zijn geoorloofd voorzover ze daartoe leiden. 'Want alles wat niet dienstig is, is niet geoorloofd voorzover het niet dienstig is.' (1 Cor. 6:12, 1 Cor. 14:26). Wij behoren de eenvoud van Christus te eren, waardoor, wanneer eens de ijdelheid naar buiten is gegaan, het bijgeloof de ijdelheid volgt, de dwaling het bijgeloof, de inbeelding de dwaling, de beeldenvererende onvroomheid de dwaling. [Joannes] Calvijn zei dit op de meest waarachtige wijze: 'Gesteld dat ik toegeef dat de verderfelijke onreinheden waarvan uw kerken zijn gereinigd tot de neutrale zaken kunnen worden gerekend, zal dan de wederinstelling daarvan ook een neutrale zaak zijn?' De uitspraak van alle theologen is nog niet voldoende om een schandaal dat ontstaat uit op zichzelf goede en noodzakelijke zaken te vermijden. U weet dat er een andere grondslag is voor de gewettigde, maar niet noodzakelijke dingen. En geen enkel mens kan ons geweten of onze goedheid bevelen of het gevaar van gegeven schandaal inbrengen. De neutrale zaken kunnen, als wij door hun gebruik zien dat deze sommigen beledigen, dat wil zeggen, in hun geloof aanstoot geven of anderen in verkeerde opvattingen stijven, beter worden weggelaten, omdat ze dan door toeval niet geoorloofd zijn. Jezus zegt immers: 'Waarlijk, de zonen zijn vrij. Maar om ze niet te schandaliseren, ga na de zee en werp uw vishaak uit, enz.' De Heiland zou eerder uit eigen beweging toegeven. Hij zei niet 'opdat zij geen aanstoot geven,' maar juist 'opdat wij hun geen aanstoot laten geven,' dat wil zeggen, dat wij geen stof tot aanstoot moeten verschaffen. En dit is het soort van kwaad waarvan de ⁴⁵Apostel wil dat het achterwege blijft. Wanneer iemand wordt gezien met een of ander werk, hetzij in zichzelf slecht, hetzij indifferent neutraal, of zelfs goed, maar met de schijn van het slechte, brengt hij zijn naaste tot zondigen. Wie heeft begrepen wat ik heb gezegd, zal over de instelling van de goede Stres niet hebben getwijfeld. Dat ook zwakheid ook bij geleerden voorkomt, zal denk ik niemand betwijfelen, hetgeen niet alleen de geschiedenis van vroeger tijden, maar ook die van deze eeuw met betrekking tot de strijd onder de geleerden van de kerk vanwege de ceremoniën zelf duidelijk aantoon.

Vandaar dat zij geenszins betwijfelen dat ze terecht voor God getuigen dat ze niet kunnen berusten in de vijgebladen van de muggeziften. Wat zullen wij daarom zeggen over de beperkte geesten die een betere opvatting behoeven? 1 Cor. 8:12, Rom 14:15, enz. Het kan gebeuren dat sommigen nog niet ontvankelijk zijn voor een bepaalde opvatting, die daarom, wat voor opvatting hun ook eigen is, nog steeds voor beperkt van geest moeten worden gehouden. Om deze reden heeft onze vriend gemeend liever haat en beschimping van verscheidene mensen te ondergaan dan zijn naaste te stichten.

De Apostel verlaat het terrein van het geweten, kent niet het recht om te dwingen toe aan de predikanten, wier toehoorders niet luisteren, ****.

---

⁴⁵. Paulus.

OLIVIER DE RAFFELIS (DEN HAAG)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | [BERGEN-OP-ZOOM])
29 SEPTEMBER 1641
2879

Vervolg op Raffelis' brief van 25 september 1641 (2872).

Samenvatting: Het nieuwe orgel in de Hofkapel is ondanks enkele mankementen inmiddels in gebruik genomen voor de begeleiding van de gemeentezang. Raffelis verzoekt Huygens, mede namens de kerkenraad, voor de reparaties met de orgelbouwer in contact te willen treden.

Huygens ontving de brief in oktober 1641. (In de ontvangstnotitie is het dagnummer niet meer leesbaar.) Over een antwoord door Huygens is niets bekend.

Primaire bron: Londen, Brit. Libr., Ms. Add. 22953, nr. 89, fol. 198: brief (enkelvel, 19x31cm, a|b; autograaf).

Vroegere uitgaven: Land 1891, pp. 226-227: onvolledig (<Monsieur, Le vent contraire... de Son Altesse.>). — Worp 3, nr. 2879, p. 240: samenvatting.

Namen: Frederik Hendrik; Germer Galtuszoon van Hagerbeer; Jean de Milleville; André Rivet; Hendrik Coenraadszoon van Stroomberch.

Plaats: Leiden.

Glossarium: basse continue (basso continuo); chanter (zingen); clavier (klavier); organiste (organist); orgues (orgel); registre (register); touche (toets).

Transcriptie

¹À Monsieur

Monsieur de Zuylichem, Chevalier, conseiller et secrétaire de Son Altesse,

au Camp.

---

²Monsieur,

Le vent contraire m'a donné le temps d'ouïr publiquement les orgues. Jeudi dernier le Sieur Milleville en fit le premier essay devant dix ou douze (entre lesquels estoit Monsieur Rivet), que nous estions et qui jongnîmes la vois à l'instrument, ce qui nous sembloit aller bien, dont il fut résolu qu'il commenceroit en pleine assemblée ce jourd'huy, comme il a fait avec le mesme succès. Il se formera et s'affirmera de bien en mieux par la pratique, surtout quand les orgues seront du tout au point où elles doivent demeurer, y manquant encore le registre et quelques touches de clavier, ne rendant point de son, comme l'a mesmes recongnu l'organiste de Delft, qui n'y vouloit jamais jouer, quoyque *rogatus*, pour ce qu'elles ne sont pas en estat qu'il faut, comme il dit. Nous en aurions parlé au facteur, mais il est à Leiden. Autrement on n'eust pas mesme commencé, sans qu'il eust rendu cest ouvrage en bonne forme, qui est que ce doit estre devant des maistres qui en puissent juger, comme est la coustume. Nostre Consistoire luy en eut écrit, mais craignant qu'il ne nous reconnoisse pas, ains s'en rapporte tout à fait à l'ordre que luy en dourrés, comme l'ayant employé, et ayant à vous en rendre conte, il semble mieux que cela viene de vous, s'il vous plaît en prendre la peine, si ne trouvez meilleur que cest examen de l'ouvrage soit differé jusques à vostre retour, afin qu'y soyez présent et choisissiez ceux qu'il vous plaira pour en juger. Aussi n'a cela point de haste, veu que tel qu'il est, il sert suffissamment à l'usage auquel on l'applique pour encore, qui est de chanter simplement comme le peuple avec la basse

---

1. Het adres is twee keer aanwezig, zodanig dat na vouwen beide buitenzijden van de brief het adres weergeven.
2. Ontvangstnotitie van Huygens: <.. Octobris 41>. De dagaantekening is niet meer leesbaar.

continue. Et puis on parle fort du retour prochain de Son Altesse. Je prie Dieu de tout mon cœur qu'il soit heureux et glorieux, et demeure à jamais,

Monsieur,

vostre très-humble et obéissant serviteur
O. de Raffelis.

À La Haye, ce Dimanche 29 Septembre 1641.

Je vous remercie très-humblement du passeport ample et favorable, qu'il vous a plu me procurer et envoyer. Je m'estimerois heureux, si je pourray faire congnoistre les sentiments que j'ay de vos bienfaitz par mes services.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, ridder, raad en secretaris van Zijne Hoogheid,

in het leger.

Mijnheer,

De tegenwind heeft mij de tijd gegund het orgel in het openbaar te horen spelen. Afgelopen ³donderdag heeft de heer [Jean de] Milleville het voor het eerst uitgeprobeerd voor de tien tot twaalf mensen (waaronder de heer [André] Rivet) met wie we waren en die hun stem met het instrument samen lieten klinken, hetgeen ons goed leek te gaan, zodat er besloten werd dat hij vandaag daarmee zou beginnen met de volledige gemeente erbij, hetgeen hij met evenveel succes heeft gedaan. Hij zal zich geleidelijk steeds beter gaan ontwikkelen en gaan bewijzen door de oefening, vooral wanneer het orgel geheel in orde zal zijn, aangezien van het orgel nog een register en enkele toetsen van het klavier niet goed werken en geen toon geven, zoals ook de ⁴organist van Delft heeft opgemerkt, die er, hoewel daarvoor ¹gevraagd,¹ niet op wilde spelen, omdat het nog niet in die staat is waarin het behoort te zijn, zoals hij zei. Wij zouden er met de ⁵orgelmaker over hebben gesproken, maar deze was in Leiden. Anders zouden we niet eens ermee zijn begonnen, zonder dat hij dit instrument naar behoren had opgeleverd, hetgeen het moet zijn, wanneer het gekeurd wordt door meesters die erover kunnen oordelen, zoals gebruikelijk is. Onze kerkenraad had hem erover geschreven, maar, vreemde dat hij ons niet erkent, maar zich volledig beroept op de opdracht die u hem hebt gegeven, aangezien u hem hebt aangenomen en hij aan u rekenschap is verschuldigd, lijkt het beter dat dat [schrijven] van u afkomstig is, als u die moeite zou willen nemen, tenzij u het beter vindt dat de keuring van het werk wordt uitgesteld tot [na] uw terugkeer, zodat u erbij aanwezig bent en naar uw believen de mensen kiest om erover te oordelen. Dat heeft overigens geen enkele haast, aangezien het [orgel], zoals het nu is, voldoende functioneert in het gebruik waartoe het nu wordt aangewend, namelijk het eenvoudig zingen van de gemeente met de basso continuo. Verder praat men druk over de spoedige terugkeer van Zijne ⁶Hoogheid. Ik bid met heel mijn hart tot God dat deze [terugkeer] gelukkig en glorieus moge zijn, en blijf altijd,

mijnheer,

---

3. 26 september 1641.

4. Hendrik Coenraadszoon van Stroomberch.

5. Germer Galtuszoon van Hagerbeer.

6. Frederik Hendrik.

uw nederige en gehoorzame dienaar
Olivier de Raffelis.

Den Haag, zondag 29 september 1641.

Ik dank u nederig voor het uitvoerige en gunstige paspoort, dat u mij heeft willen verschaffen en opsturen. Ik zou mij gelukkig achten als ik mij door mijn diensten erkentelijk voor uw welwillendheid zou kunnen betonen.

OLIVIER DE RAFFELIS (DEN HAAG)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | [BERGEN-OP-ZOOM])
29 SEPTEMBER 1641
2879

Vervolg op Raffelis' brief van 25 september 1641 (2872).

Samenvatting: Het nieuwe orgel in de Hofkapel is ondanks enkele mankementen inmiddels in gebruik genomen voor de begeleiding van de gemeentezang. Raffelis verzoekt Huygens, mede namens de kerkenraad, voor de reparaties met de orgelbouwer in contact te willen treden.

Huygens ontving de brief in oktober 1641. (In de ontvangstnotitie is het dagnummer niet meer leesbaar.) Over een antwoord door Huygens is niets bekend.

Primaire bron: Londen, Brit. Libr., Ms. Add. 22953, nr. 89, fol. 198: brief (enkelvel, 19x31cm, a|b; autograaf).

Vroegere uitgaven: Land 1891, pp. 226-227: onvolledig (<Monsieur, Le vent contraire... de Son Altesse.>). — Worp 3, nr. 2879, p. 240: samenvatting.

Namen: Frederik Hendrik; Germer Galtuszoon van Hagerbeer; Jean de Milleville; André Rivet; Hendrik Coenraadszoon van Stroomberch.

Plaats: Leiden.

Glossarium: basse continue (basso continuo); chanter (zingen); clavier (klavier); organiste (organist); orgues (orgel); registre (register); touche (toets).

Transcriptie

¹À Monsieur

Monsieur de Zuylichem, Chevalier, conseiller et secrétaire de Son Altesse,

au Camp.

---

²Monsieur,

Le vent contraire m'a donné le temps d'ouïr publiquement les orgues. Jeudi dernier le Sieur Milleville en fit le premier essay devant dix ou douze (entre lesquels estoit Monsieur Rivet), que nous estions et qui jongnâmes la vois à l'instrument, ce qui nous sembloit aller bien, dont il fut résolu qu'il commenceroit en pleine assemblée ce jourd'huy, comme il a fait avec le mesme succès. Il se formera et s'affirmera de bien en mieux par la pratique, surtout quand les orgues seront du tout au point où elles doivent demeurer, y manquant encore le registre et quelques touches de clavier, ne rendant point de son, comme l'a mesmes recongnu l'organiste de Delft, qui n'y vouloit jamais jouer, quoyque *rogatus*, pour ce qu'elles ne sont pas en estat qu'il faut, comme il dit. Nous en aurions parlé au facteur, mais il est à Leiden. Autrement on n'eust pas mesme commencé, sans qu'il eust rendu cest ouvrage en bonne forme, qui est que ce doit estre devant des maistres qui en puissent juger, comme est la coustume. Nostre Consistoire luy en eut écrit, mais craignant qu'il ne nous reconnoisse pas, ains s'en rapporte tout à fait à l'ordre que luy en dourrés, comme l'ayant employé, et ayant à vous en rendre conte, il semble mieux que cela viene de vous, s'il vous plaît en prendre la peine, si ne trouvez meilleur que cest examen de l'ouvrage soit differé jusques à vostre retour, afin qu'y soyez présent et choisissiez ceux qu'il vous plaira pour en juger. Aussi n'a cela point de haste, veu que tel qu'il est, il sert suffissamment à l'usage auquel on l'applique pour encore, qui est de chanter simplement comme le peuple avec la basse

---

1. Het adres is twee keer aanwezig, zodanig dat na vouwen beide buitenzijden van de brief het adres weergeven.
2. Ontvangstnotitie van Huygens: <.. Octobris 41>. De dagaantekening is niet meer leesbaar.

continue. Et puis on parle fort du retour prochain de Son Altesse. Je prie Dieu de tout mon cœur qu'il soit heureux et glorieux, et demeure à jamais,

Monsieur,

vostre très-humble et obéissant serviteur
O. de Raffelis.

À La Haye, ce Dimanche 29 Septembre 1641.

Je vous remercie très-humblement du passeport ample et favorable, qu'il vous a plu me procurer et envoyer. Je m'estimerois heureux, si je pourray faire congnoistre les sentiments que j'ay de vos bienfaitz par mes services.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, ridder, raad en secretaris van Zijne Hoogheid,

in het leger.

Mijnheer,

De tegenwind heeft mij de tijd gegund het orgel in het openbaar te horen spelen. Afgelopen ³donderdag heeft de heer [Jean de] Milleville het voor het eerst uitgeprobeerd voor de tien tot twaalf mensen (waaronder de heer [André] Rivet) met wie we waren en die hun stem met het instrument samen lieten klinken, hetgeen ons goed leek te gaan, zodat er besloten werd dat hij vandaag daarmee zou beginnen met de volledige gemeente erbij, hetgeen hij met evenveel succes heeft gedaan. Hij zal zich geleidelijk steeds beter gaan ontwikkelen en gaan bewijzen door de oefening, vooral wanneer het orgel geheel in orde zal zijn, aangezien van het orgel nog een register en enkele toetsen van het klavier niet goed werken en geen toon geven, zoals ook de ⁴organist van Delft heeft opgemerkt, die er, hoewel daarvoor ¹gevraagd,¹ niet op wilde spelen, omdat het nog niet in die staat is waarin het behoort te zijn, zoals hij zei. Wij zouden er met de ⁵orgelmaker over hebben gesproken, maar deze was in Leiden. Anders zouden we niet eens ermee zijn begonnen, zonder dat hij dit instrument naar behoren had opgeleverd, hetgeen het moet zijn, wanneer het gekeurd wordt door meesters die erover kunnen oordelen, zoals gebruikelijk is. Onze kerkenraad had hem erover geschreven, maar, vreemde dat hij ons niet erkent, maar zich volledig beroept op de opdracht die u hem hebt gegeven, aangezien u hem hebt aangenomen en hij aan u rekenschap is verschuldigd, lijkt het beter dat dat [schrijven] van u afkomstig is, als u die moeite zou willen nemen, tenzij u het beter vindt dat de keuring van het werk wordt uitgesteld tot [na] uw terugkeer, zodat u erbij aanwezig bent en naar uw believen de mensen kiest om erover te oordelen. Dat heeft overigens geen enkele haast, aangezien het [orgel], zoals het nu is, voldoende functioneert in het gebruik waartoe het nu wordt aangewend, namelijk het eenvoudig zingen van de gemeente met de basso continuo. Verder praat men druk over de spoedige terugkeer van Zijne ⁶Hoogheid. Ik bid met heel mijn hart tot God dat deze [terugkeer] gelukkig en glorieus moge zijn, en blijf altijd,

mijnheer,

---

3. 26 september 1641.

4. Hendrik Coenraadszoon van Stroomberch.

5. Germer Galtuszoon van Hagerbeer.

6. Frederik Hendrik.

uw nederige en gehoorzame dienaar
Olivier de Raffelis.

Den Haag, zondag 29 september 1641.

Ik dank u nederig voor het uitvoerige en gunstige paspoort, dat u mij heeft willen verschaffen en opsturen. Ik zou mij gelukkig achten als ik mij door mijn diensten erkentelijk voor uw welwillendheid zou kunnen betonen.

JOAN ALBERT BAN (HAARLEM)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS [BERGEN OP ZOOM]
18 OKTOBER 1641
2894A

Vervolg van Bans brief van 20 augustus 1641 (2827).

Samenvatting: Ban schrijft dat zijn eerdere ziekte is geweken, maar dat een oogkwaal hem het werken verhindert. Niettemin is hij weer aan iets over muziek begonnen. Hij vraagt om geduld.

Over een antwoord van Huygens is niets bekend. Ban schreef opnieuw op 11 november 1641 (2906A).

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 20x31cm, a | d; apograaf).

Naam: Pieter Post.

Glossarium: musica (muziek).

Transcriptie

Illustri ac nobilissimo viro

Constantino Hugenio, Equiti, Domino in Zulicom, Consiliario et Secretario Suæ Celsitudinis.

Illustris ac nobilissime vir,

Sollicitudinem erga me tuam duplici nomine intellexi ex Postio, qui bis me invisit, statum valetudinis tibi intimandum inquirens. Sic autem ¹se res habet. Prius malum aliquatenus jam curatum est, sic ut ad domesticas actiones revertar quidem, sed pro libitu meo nondum musis vacare aut servire liceat. Verum successu temporis spero majus incrementum valetudinis, ut musicis studiis me affigam, à quibus etiam altero malo impedior. Siquidem catarrhus oculos ita affecit, ut difficulter videam. Curam omnem adhibeo ut malum levem. Ex oculo sinistro parum distinctè video, semper enim umbra quædam orbicularis (instar stuferi) pupillæ adversa obest, ut rem minutiozem, et confusiozem rudi tantum modo videam. Ex dextro rectius video quidem, sed non est, quin fatigationem lectionis aut scriptionis patiar. Interim tamen hoc mense incepti aliquid in musicâ, quod Deo dante paulatim perficiam, ut tibi compendio quodam rem totam ostendam. Hâctenus patientiâ opus est, quam si à me muneris debiti loco tantisper accipias, patientem magis animabis, ut majores conatus patienter adhibeat, tibi que ex voto suo obsequatur. Vale. Harlemi, XV Kalendas Novembris MDCXLI.

²Tuus servus
J.A. Bannius 1641.

Vertaling

Aan de edele heer Constantijn Huygens, ridder, heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid.

Edele heer,

Uw bezorgdheid jegens mij heb ik nu dubbel ondervonden door [de heer Pieter] Post, die mij tweemaal is komen opzoeken, met de vraag om mijn gezondheidstoestand aan u mee te delen. De zaak zit zo in elkaar. Mijn eerdere ziekte is tot op zekere hoogte genezen, zodat ik de gewone huishoudelijke dingen weer kan aanpakken, maar het is mij nog niet vergund naar hartelust tijd vrij te maken voor de muzen om deze te dienen.

---

1. <ses>.

2. Kwalificatie en ondertekening autograaf.

Maar ik hoop dat met het verloop van de tijd de gezondheid ook vooruitgaat, zodat ik mij weer op mijn muziekstudies kan werpen, waarvan een andere ziekte mij nu afhoudt. Een catarre heeft de ogen zodanig aangetast dat ik moeilijk zie. Ik pas elke vorm van genezing toe om het ongerief weg te nemen. Met het linker oog kan ik niet scherp zien; er valt altijd een soort van schaduw (ter grootte van een stuiver) over de pupil, zodat ik kleinere en ingewikkelder dingen slechts globaal kan zien. Met het rechter oog zie ik beter, maar ik kan de vermoeienissen van het lezen of schrijven nog niet verdragen. Toch ben ik deze maand al met iets over muziek begonnen, wat ik met Gods hulp stukje bij beetje zal afmaken, zodat ik u door middel van een samenvatting een indruk van het geheel kan geven. Tot dan moet u geduld oefenen, maar als u dat van mij een beetje aanvaardt in plaats van het verschuldigde, zult u de patiënt meer aanmoedigen dat hij zijn enorme inspanningen geduldig voortzet en u vanuit zijn hart zal dienen. Vaarwel. Haarlem, 18 oktober 1641.

Uw dienaar
Joan Albert Ban.

MARCUS ZUERIIUS BOXHORN (LEIDEN)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS [IN HET LEGER | BERGEN-OP-ZOOM]
12 OKTOBER 1641
2890

Antwoord op Huygens' brief van 19 september 1641 (Worp 3, nr. 2863, p. 233).

Samenvatting: Boxhorn dankt Huygens voor diens tussenkomst in enkele zakelijke aangelegenheden. Hij kondigt aan dat een anoniem, lasterlijk geschrift tegen Huygens' *Orgelgebruyck* gaat verschijnen (nl. Calckmans 'Antidotum'), dat hij direkt na het verschijnen zal toezenden.

Over een antwoord door Huygens is niets bekend. Boxhorn schreef opnieuw op 1 april 1642 (Worp 3, nr. 2972, p. 274).

Primaire bronnen: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (enkelvel, 20x33cm, a | b; autograaf).

— *Epistolæ et poëmata* (Boxhorn 1652), pp. 139-140: volledig.

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2890, p. 244: onvolledig (<Quæ de Hellenistica ... autorem habent>), rest samengevat.

Namen: Jan Janszoon Calckman; Abraham Elsevier; Bonaventura Elsevier; Gisbertus Voetius; Frederik Hendrik.

Titels: 'Antidotum' (Calckman 1641); *Orgelgebruyck*; *Exercitatio de Hellenistis et linguâ hellenicâ* (Schoock 1641);

Glossarium: instrumentum musicum (muziekinstrument).

Transcriptie

¹Illustri viro

Constantino Hugenio, Equiti, Domino in Zuijlichem, Celsissimo Principi Auriaco à Consiliis et Secretis.

---

²Si pro gemino beneficio, iisdem litteris, gratias tibi nunc agam, virorum nobilissime, recentium potius quam veterum videbor meminisse. Auctoritate enim tuâ, quam summam ³tibi in optimi maximique Principis aulâ excellens virtus tua et ingenium fecit, aurea Deorum munera iterum referre mihi licuit, tam non merenti, Hercule, quam non exspectanti. Et ⁴quidni auctam soceri mei, integerrimi senis, dignitatem eidem debeam imputare? Ita enim sentit ipse, et nos agnoscimus, et eo nomine æternum omnes debitori sumus. Equidem pluribus magnitudinem gratissimi animi in sinum tuum hic effunderem, si post tanta ⁵et pristina tot in me merita novas ⁶gratiarum agendarum formulas quantillæ facundiæ meæ reliquisses.

Itaque, quod pace tuâ fiat, ad alia me converto, et tibi in castris agentis bellum non tantum indictum nuncio, sed jam geri. Enimverò superioribus diebus nonnemo, sine nomine tamen et tribu, typographo Leidensi tradidit dissertationem satis longam, quâ illam elegantissimam tuam de musicis instrumentis in Christianorum Ecclesias admittendis ita est aggressus, ut dubitem an impudentia ejus aut inscitia sit major. Nam utrâque excellere proprium pridem terrigenarum esse non ignoras. Ac proinde, licet hostis | 140 | tuus lectus tibi nondum aut visus sit, victoriam tibi certissimam, huic ⁷autem perpetuam nominis, si quod habet, infamiam audeo polliceri. ⁸Nam nomen quidem dissimulavit. Quod unum prudenter fecisse videri potest. Ubi prodiisse

---

¹ *Epistolæ*: adres ontbreekt.

² *Epistolæ* <Constantino Hugenio Boxhornius salutem>.

³ *Epistolæ*: <tibi> ontbreekt.

⁴ *Epistolæ*: <qui ni>.

⁵ *Epistolæ*: <ac>.

⁶ *Epistolæ*: <agendarum gratiarum>.

⁷ *Epistolæ*: <aut>.

⁸ *Epistolæ*: <Clam>.

insulsum opus intelligam, exemplar ejus continuò ad te transmittam. Quamvis meritò dubitem, an tali id honore debeam dignari.

Quæ de Hellenistica controversia leges, Voetium, ut fama est, auctorem habent. Vale, vir illustris, et me, qualem fecisti, talem agnosce, totum tuum. Raptim, Lugduni-Batavorum, ⁹MDCXLI, Octobris XII.

Illustri Tuo Nomini dicatissimus
Marcus Zuerius Boxhornius.

Vertaling

Aan de edele heer Constantijn Huygens, ridder, heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid de prins van Oranje.

Als ik nu met dezelfde brief voor twee gunsten dank zeg, edele heer, lijkt het alsof ik meer aan de nieuwere dan aan de oudere denk. Door uw gezag immers, dat zo groot is door uw voortreffelijke plichtsbetrachting in het hof van de ¹⁰prins, zijn mij opnieuw goddelijke geschenken toegekomen, even onverdiend als onverwacht. En moet ik ook niet de nieuw verworven waardigheid van mijn schoonvader aan u toeschrijven? Zo ziet hij dat zelf, en wij erkennen het, en wij allen zijn u uit zijn naam voor eeuwig verplicht. Ik zou wel uitvoeriger de grootte van mijn dank hier aan u hebben uiteengezet, als u na zovele en ook vroegere weldaden jegens mij nog nieuwe dankbetuigingen in mijn beperkte woordenschat had achtergelaten.

Daarom ga ik, met uw goedvinden, over op een ander onderwerp, en ik kondig u, werkzaam in het leger, een oorlog aan, niet alleen onverklaard, maar ook reeds aan de gang. Enkele dagen geleden heeft ¹¹iemand, anoniem en zonder afzender, aan de Leidse ¹²drukkers een tamelijk lage ¹³verhandeling overhandigd, waarin uw kunstig ¹⁴geschrift over het invoeren van het orgel in de Christelijke kerken zodanig wordt aangevallen, dat ik niet weet of zijn schaamteloosheid het wint van zijn onkunde. Want u weet wel dat het sinds lang eigen is aan de lasteraars om in beide uit te blinken. En daarom, al heeft u [het geschrift van] uw vijand nog niet gelezen of gezien, durf ik u met zekerheid de overwinning te beloven, maar aan hem eeuwige schande over zijn naam, als hij die tenminste heeft. Want hij heeft zijn naam verborgen, wat het enige verstandige lijkt dat hij heeft gedaan. Zodra ik verneem dat dit onsmakelijke werkje wordt verspreid, zal ik u direct een exemplaar toesturen. Ofschoon ik terecht twijfel, of het die eer wel waard is.

Wat u over de Hellenistische controversie ¹⁵leest schijnt, zo gaat het gerucht, door [Gisbertus] Voetius te zijn geschreven. Vaarwel, edele heer, en houdt mij voor geheel de uwe, zoals u altijd heeft gedaan. In haast, Leiden, 12 oktober 1641.

Uw toegewijde
Marius Zuerius Boxhorn.

---

⁹ *Epistolæ*: <1641, Octobris 12>.

¹⁰ Frederik Hendrik.

¹¹ Jan Janszoon Calceman.

¹² Bonaventura en Abraham Elsevier.

¹³ 'Antidotum.'

¹⁴ *Orgelgebruyck*.

¹⁵ Vermoedelijk gaat het om een geschrift van Martinus Schoock, *Exercitatio de Hellenistis et linguâ Hellenisticâ* (Groningen? 1641?). Ik kon geen exemplaar localiseren, maar wel de tegenschriften van Claudius Salmasius, *De Hellenisticâ commentarius* (Leiden 1641) en *Funus linguæ Hellenisticæ, sive Confutatio Exercitationis de Hellenistis et linguâ Hellenisticâ* (Leiden 1643).

JOHANNES POLYANDER VAN KERCKHOVEN (LEIDEN)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
30 OKTOBER 1641
2903

Antwoord op Huygens' brief van 15 februari 1641 (2634).

Samenvatting: Polyander bedankt voor het toezenden door Huygens van diens geschrift over het orgel en betuigt zijn steun aan Huygens' stellingname. Tevens beveelt hij Theodorus Auwerchius aan in de gunst van Frederik Hendrik.

Vermoedelijk gebracht door Theodorus Auwerchius. Over een antwoord van Huygens is niets bekend. Polyander schreef opnieuw op 21 december 1641 (Worp 3, nr. 2923, p. 256).

Primaire bronnen: Parijs, Bibl. Nat., Ms. Lat. Nouv. Acq. 1554, fol. 96: brief (enkelvel, 18x29cm, a | b; autograaf). In Leiden, Univ. Bibl., Cod. Bibl. Publ. Lat. 885 een in 1900 vervaardigd afschrift. — *Responsa*, p. 97: onvolledig (<Ob diuturnunam ... trahere nolint>).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2903, p. 249: samenvatting.

Namen: Theodorus Auwerchius; Frederik Hendrik.

Plaats: Wesel.

Titel: *Orgelgebruyck*.

Glossarium: organum musicum (orgel).

Transcriptie

Nobilissimo atque amplissimo viro

Domino à Suylichem, Illustrissimo ac Celsissimo Principi Auriaco à Secretis,

Hagæ-Comitis.

Vir nobilissime atque amplissime,

Ob diuturnam tuam absentiam Tuæ Nobilitati coram pro exemplari scripti tui de usu organorum musicorum in templis ad me misso, nondum gratias agere potui. Tametsi diversæ de hoc argumento sint nostrorum theologorum orthodoxorum sententiæ, experientia tamen testatur, quod propterea funem acerbæ contentionis alii contra alios in hâc provinciâ trahere nolint.

Hunc ¹egregium atque eruditum ²Sanctæ Theologiæ candidatum Theodorum Auwerchium Vesaliensem Illustrissimi ac Celsissimi Nostri Principis Auriaci favore dignissimum rogo ut oblatâ occasione Illustrissimæ ejus Celsitudini unicè commendes. Hodie theses meas anti-socinianas doctè, solidè ac magnâ cum laude sub publico meo præsidio defendit.

Bene vale in Domino Nostro Jesu Christo. Raptim, Leidæ, 30 Octobris ³1641.

Tuæ Nobilitati Amplissimæ addictissimus
Joh. Polyander à Kerckhoven.

---

1. *Responsa*: <egregium atque> ontbreekt.

2. *Responsa*: <***> in plaats van <Sanctæ Theologiæ... presidio defendit>.

3. *Responsa*: <MDCXLI>.

Vertaling

Aan de edele heer van Zuilichem, secretaris van Zijne Doorluchtige Hoogheid de prins van Oranje,

te Den Haag.

Edele heer,

Vanwege uw langdurige ⁴afwezigheid heb ik u niet persoonlijk dank kunnen zeggen voor het mij toegezonden exemplaar van uw ⁵geschrift over het gebruik van het orgel in de kerk. Hoewel de oordelen van onze rechtzinnige godgeleerden verdeeld zijn over dit onderwerp, leert de ervaring dat zij daarom niet het risico willen lopen op dat gebied in een scherpe strijd met elkaar te worden gewikkeld.

Ik vraag u of u ⁶deze voortreffelijke theologische kandidaat Theodorus Auwerchius uit Wesel, die de gunst van de Doorluchtige Hoogheid onze ⁷prins meer dan waard is, bij gelegenheid in de bijzondere aandacht van de Doorluchtige Hoogheid wilt aanbevelen.⁸ Vandaag heeft hij mijn stellingen tegen de Socinianen op geleerde wijze, degelijk en met veel bijval onder mijn voorzitterschap verdedigd.

Het ga u goed in onze Heer Jezus Christus. In haast, Leiden, 30 oktober 1641.

Uw toegewijde
Johannes Polyander van Kerckhoven.

---

4. Na de veldtocht van 1641 kwam Huygens pas op 23 oktober terug in Den Haag.

5. *Orgelgebruyck*.

6. Het 'deze' zou erop kunnen wijzen dat Auwerchius de brenger van de brief was.

7. Frederik Hendrik.

8. Het lijkt wel of Polyanders brief vooral ingegeven is door de wens iets voor Auwerchius te doen.

JOAN ALBERT BAN (HAARLEM)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
11 NOVEMBER 1641
2906A

Vervolg op Bans brief van 18 oktober 1641 (2849A).

Samenvatting: Ban vraagt of Huygens bij Frederik Hendrik kan bemiddelen voor Jan Dirckszoon Visscher, die per ongeluk een medewagenmenner heeft gedood. Met Bans gezondheid gaat het iets beter, zodat hij iets aan zijn muziekstudies kan doen. Hij verwacht de volgende dag bezoek van Descartes.

Naar Huygens gebracht door Sibrechtje Jansdochter. Over een antwoord door Huygens is niets bekend. Ban schreef opnieuw op 28 januari 1642 (2937).

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 20x31cm, ab | d; apograaf).

Vroegere uitgave: Vloten 4, pp. 355-356: volledig.

Namen: Jan Anthonisz; René Descartes; Frederik Hendrik; Sibrechtje Jansdochter; Jan Dirckszoon Visscher.

Transcriptie

Mijn Here

Mijn Here Constantijn Huygens, Ridder, Here tot Zuylicom, Raedt en Secretaris van Zijn Hoogheyd,

in 's Gravenhage.

Vir nobilissime et Mecœnas observatissime,

Urgeor à viro quodam Reipublicæ nostræ primario, ut tibi alieno negotio molestus esse debeam, cui istud negare non audeo, nisi misericordiæ beneficentiæque piacula committam. Latrrix harum, Sigeberta Johannis, homicidii à Joanne Theodori Visscher, marito suo, innocenter commissi veniam apud Suam Celsitudinem efflagitat. Maritus siquidem Joanni Antonii aurigæ ipsum malevolè absque caussâ invadenti, dum sese defendere conaretur, innocenter vulnus infixit, ex quo post horas aliquot, cum defectu chirurgorum sanguis continuè efflueret, mortuus esse publicis documentis perhibetur. Factum ipsum triplici ratione innocentiam testari veniamque mereri dicitur. Primò quod antagonista occisus fuerit homo ad seditiones injuriasque commovendas proclivis, eoque nomine apud omnes promiscuè notus; quippe qui primam mali hujus ansam non solum quæsiverit, sed et ultimam præbuerit. Deinde reo patrocinantur amici ac consanguinei, imo ipsa uxor hominis occisi, nam eidem facti istius omnisque culpæ veniam tabulis publicis liberaliter statuerunt. Denique Magistratus nostri singularis favor viri hujus innocentiam satis commendat, quippe cui fugitivo (donec gratiam à Suâ Celsitudine obtineat) munus aurigæ urbani remanere, illudque per vicarium tantisper obeundum Consules decreverunt. Hæ rationes viro fugitivo patrocinium hâc in re impendendum satis ostendere videntur. Quod autem ego ejusdem rei gratiâ te ¹reverenter interpellem, et necessitatis et virtutis ex eâdem c[a]usâ argumentum interpretari non dubita. Quin et mea in te debita, jam copiosius amplificata usque adeò excreverunt, ut non solum magis fatear me solvendo non esse, sed et perpetuo obsequio gratiam tuam quantum pote mihi promerendam protester.

Valetudinem et studia quod attinet, sic se res habet. Dolores colici hac septimanâ nonnihil quieverunt. Oculus verò sinister vesicatoriis collyriisque adhibitis, quotidie curandus speratur. Ex quibus mediis id saltem consecutus videor, ut perdidisse nihil, | b | verum nec multum me profecisse hâcenus experiar. Sed tempore opus est, inquit medicus. Interim, quantum permittit dispositio, aliquid in musicis antehac inchoatum absolvere conor. Sed, o valetudinem! Et præcipuè, o lumen oculorum meorum! Exclamem apud te, mecœnas

---

1. <reverentur>.

benevolentissime, nec tamen animum despondeo. Quippe si visus concedatur solummodò, facile reliquas infirmi corporis molestias, studiis, vitæ sedentariæ sociis, fallam.

Crastinâ die heroëm Descartesium expecto me invisurum, à cujus præsentia, forte aliquid et animo et corpori levamen accedet.

Interim fove clientem tuum, eidemque diu felix vive, ac vale. Harlemi, XI Novembris MDCXLI.

²Tuus servus
J. Alb. Bannius, 1641.

Vertaling

Aan de heer Constantijn Huygens, ridder, heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid,

in Den Haag.

Edele heer en beschermer,

Een belangrijk iemand van onze gemeenschap vraagt mij dringend of ik u lastig wil vallen met een u onbekende zaak, wat ik niet durf te negeren op straffe van de beschuldiging van gebrek aan medelijden en medeleven. De brengster van deze brief, Sibrechtje Jansdochter, komt bij Zijne ³Hoogheid gratie vragen voor de doodslag door haar echtgenoot Jan Dirckszoon Visscher in onschuld begaan. De echtgenoot heeft namelijk, toen hij zich wilde verdedigen, ongewild de wagenmenner Jan Anthonisz verwond, toen deze hem met kwade bedoeling en zonder reden aanviel, als gevolg waarvan hij na enkele uren, toen door de afwezigheid van artsen het bloed voortdurend uit hem stroomde, is gestorven, zoals blijkt uit openbare documenten. Het gebeurde wijst op drie manieren op onschuld en gratie. Ten eerste was de gedode man geneigd om ruzie en moeilijkheden te veroorzaken, waar hij algemeen om bekend stond; hij heeft immers niet alleen aanleiding tot het begin van het probleem gegeven, maar ook tot de afloop. Vervolgens beschermen vrienden en bloedverwanten, ja, zelfs de vrouw van de gedode man de beschuldigde, want zij hebben in openbare documenten vrijuit zijn onschuld in deze zaak bevestigd. Tenslotte geeft de gunst van onze Magistraat voldoende de onschuld van deze man aan, omdat de raadsleden hebben besloten om het ambt van stedelijk wagenmenner voor de voortvluchtige (totdat hij gratie verkrijgt van Zijne Hoogheid) te blijven reserveren en het zolang door een vervanger te laten waarnemen. Deze redenen lijken voldoende om de steun aan deze voortvluchtige te rechtvaardigen. Twijfel er niet aan dat het uit noodzaak en deugd is dat ik u eerbiedig vanwege deze zaak lastig val. Mijn verplichtingen jegens u zijn inmiddels zozeer toegenomen, dat ik die niet alleen nooit kan aflossen, maar zelfs door eeuwige dienst zoveel mogelijk moet proberen uw dank te verwerven.

Wat betreft de gezondheid en de studie: het gaat als volgt. De koliekpijnen zijn deze week wat afgenomen. Het linkeroog wordt hopelijk eerstdaags door het gebruik van zalfjes weer gezond. Door die middelen schijnt het nu zo te gaan dat ik niet achteruit ben gegaan, maar tot nu toe ook nog niet veel vooruit. Tijd is wat nodig is, zegt de dokter. Intussen probeer ik, voorzover de toestand het toelaat, op muziekgebied iets af te maken wat eerder was begonnen. Maar, o gezondheid! en vooral: o licht in mijn ogen! Ik roep tot u, edelmoedige beschermer, maar wanhoop niet. Als het gezicht maar wat beter zou zijn, zou ik gemakkelijk de andere lichamelijke ongemakken van de studies, die met het zittende leven gepaard gaan, vergeten.

Morgen verwacht ik bezoek van onze grote [René] Descartes, hetgeen wellicht wat verlichting voor lichaam en ziel zal brengen.

Gedenk ondertussen uw dienaar en leef voor hem lang en gelukkig. Gegroet. Haarlem, 11 november 1641.

---

2. Kwalificatie en ondertekening autograaf.

3. Frederik Hendrik.

Uw dienaar
Joan Albert Ban.

JEAN-LOUIS CALANDRINI (GENÈVE)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
12 NOVEMBER 1641
2907

Antwoord op Huygens' brief van 12 maart 1641 (2665).

Samenvatting: Calandrini dankt Huygens voor de toegezonden prenten van diens huis, de *Otia* en het *Orgelgebruyck*. Hij betuigt zijn instemming met de visie die Huygens in zijn *Orgelgebruyck* uiteenzet.

Door Huygens op 9 januari 1642 uit handen van François Calandrini ontvangen. Over een antwoord door Huygens is niets bekend. Calandrini schreef opnieuw op 2 mei 1643 (Worp 3, nr. 3248, pp. 379-380).

Primaire bronnen: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 23x32cm, abc | d; autograaf).

— *Responsa*, pp. 98-99: onvolledig (<Je suis ... le receus>, <J'ay veu ... et demeure>).

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2907, pp. 250-251: samenvatting.

Namen: Ariosto; Caspar Barlæus; François Calandrini; Elias de la Primaye; Guillaume de Salluste (heer van Le Bartas); Bénédicte Turretin; Cathérine Turretin.

Plaatsen: Hofwijck.

Titels *Orgelgebruyck*; *Otiorum libri VI* (Huygens 1625).

Glossarium: chant commun (gemeentezang); orgues (orgel).

Transcriptie

À Monsieur

Monsieur Huygens, Chevalier, Seigneur de Zuylichem, Conseiller et Secrétaire des Commandemens de Son Altesse Monseigneur le Prince D'Aurange,

à La Haye.

---

¹Monsieur,

Je suis très-marri, que la faveur qu'il vous a pleu me faire de la très-agréable vostre du 12e Mars, et du digne paquet y adjoint, m'ait esté retardée par ²le peu de rencontre d'un prompt envoy et par la longueur des chemins, jusqu'en Septembre dernier que je le receus, ³durant le cours d'une fièvre tierce, que j'ay gardé quelques semaines (et depuis m'a quitté, Dieu merci) laquelle et nos vendanges et quelques affaires, m'ont faict dilayer ceste response.

À ceci a aussi un peu contribué ma viduité et solitude, à laquelle il a pleu à Dieu de me mettre, il y a maintenant un an en m'ostant ma très-chère moytie, une sage très-chrestienne mère de 8 enfans, qu'elle m'a laissés, 4 filles, dont les 2 sont ici mariées, et 4 masles, dont le plus grand et par delà. Le reste est en bas aage, et je m'amuse à les eslever en la crainte de Dieu, et ès bonnes lettres, tant que je puis, le bon Dieu me fortifiant à supporter ceste griève affliction, puisque c'est luy qui l'a faicte, et qui met sur nos blesseuses bonnes médecines et senses. Elle estoit sœur de feu Monsieur Turretin, Ministre et Professeur, lequel je croy aurés connu, durant le sejour, qu'il fist par delà de plusieurs mois l'an 1622 en qualité de Député de ceste ville, vers Messeigneurs le Estats, pour quelque secours pour ici, lequel il obtint favorablement.

Excusés, que je vous entretiens de ceci, mais, puisque par vostre première, il vous a pleu me faire part du mesme estat, où le Seigneur vous avoit mis, y estant tombé, hélas, à la mesme espreuve, j'ay creu de ne vous y pouvoir taire, | b | Seigneur, avant qu'entrer en autre propos. J'ay à vous remercier très-humblement de la

---

1. Ontvangstnotitie van Huygens: <R 9 Januarii 1642>.

2. *Responsa*: <ce>.

3. *Responsa*: <durant le cour ... Pays-Bas> ontbreekt.

singulière faveur, que m'avés tesmoigné par l'envoy du plan de vostre très-beau bastiment et de vos rares poësies et docte traicté touchant les orgues. Je garderay le tout soigneusement, comme pièces exquisés de vostre main et gages de vostre amitié.

J'avoie desjà sceu par Monsieur de la Primaye l'endroit bien choisi pour vostre beau dessein, et bien suivi et accompli, Dieu merci, et avec lui à loisir, estudierons quelque-jour cest hyver, qu'il pourra estre ici, les belles figures d'icelui, pour y tant mieux comprendre, comme ⁴je le comprends bien en partie par icelles avec admiration, priant Dieu vous y donner très-longe jouissance et aux vostres, en paix et santé. Je ne doute que les muses n'y ayent leur très-bonne part, puisque vous en avés esté le très-digne Alumne, et maintenant en estés le vray Patron et Défenseur, et tant plus, puisque Dieu vous a donné le sujet de pouvoir provigner en Messieurs vos fils, ces excellentes qualités et vertus, à vostre très-grand contentement. Le Seigneur vous les veuille conserver et bénir de plus en plus, et si j'auray le bonheur de les pouvoir voir et servir par deçà quelque-jour, ce sera un comble de mes souhaits, et surtout, si mon toict pourra avoir l'honneur de les y recevoir, comme je le vous offre et à eux de très-bon cœur et, quoyque destitués (*pro dolor*) de nostre principale gouvernante, nous ne laisserons pas d'avoir moyen de les servir au mieux que pourrons. | c |

Je vous suis fort obligé de la continuation de vos très-courtois offres pour mon filz, lequel soit par vostre absence à la campagne, soit par sa timidité, ne vous a osé estre importun, mais je lui commande exprès à vous porter la présente et vous offrir ses services. Je vous repète la prière, qu'il vous plaise l'exhorter à la pieté et vertu, et qu'il cultive ce peu qu'il a avancé aux lettres, ce que lui sera un trésor à tousjours, s'il le fait, mais irréparable en après, s'il le néglège à présent. Le volume puis de vos très-belles poësies, monstre la gentillesse et perfection de vostre esprit en toutes sciences et langues, et qu'osés y contrequarrer un Bartas, et Arioste et prendre le dessus sur les plus excellens des Pays-Bas.

J'ay veu, et voy avec plaisir, vostre joly et bien agencé traicté des orgues, et comme en discourés très-doctement et chrestienement, avec un bon zèle de les reduire à leur vray usage, qui est, de la gloire de Dieu, et édification de l'Eglise, et non du chatouillement des oreilles, en gentillesse ou vanitez musicales, laissant cela aux plaisirs domestiques. Il est certain que cela modéreroit la criallerie, qui est au chant commun, aussi bien icy, comme vous vous en plaignez pardelà. Et s'il ne tenoit qu'à cela, Genève s'approchroit bientost de Rome, comme vous dites. Nos professeurs s'accorderont fort bien à ce qu'en proposez, et suis marry qu'ils ne sçavent la langue, pour mieux considérer toutes voz belles conceptions. ⁵J'adjousteray ma prière à celle de vos amis, qu'il vous plaise de mettre en lumière les beaux fruicts de vostre esprit, que dites avoir prests sur meilleures matières. Vous devés cela au public, et ne tenir ce trésor caché. Pardonnez à ma liberté, Monsieur, et me commandez en chose qui peust estre de vostre service. Je vous baise bien humblement les mains ⁶et à Messieurs vos enfans, et je demeure,

Monsieur,

vostre très-humble et très-obligé serviteur
J.L. Calandrini.

De Genève, ce 12 Novembre 1641.

Vertaling

Aan de heer Huygens, ridder, heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid de Prins van Oranje,
te Den Haag.

---

4. <ja>.

5. *Responsa*: <Adjousteray... service> ontbreekt.

6. *Responsa*: <et à messieurs vos enfans> ontbreekt.

Mijnheer,

Het spijt mij zeer dat de dienst die u mij heeft willen bewijzen in de vorm van uw vriendelijke ⁷brief van 12 maart jl. en het waardevolle pakket dat was bijgesloten, zozeer was vertraagd door de langzame bezorging en de grote afstand dat ik het pas eind september ontving, tijdens een aanval van de derdendaagse koorts, die mij enkele weken heeft geplaagd (en waarvan ik goddank sindsdien verlost ben), welke samen met de wijnoogst en enkele andere aangelegenheden ervoor heeft gezorgd dat dit antwoord werd vertraagd.

Hieraan hebben ook enigszins mijn weduwnaarschap en eenzaamheid bijgedragen, waarin God mij heeft willen brengen, nu een jaar geleden, door mijn lieve ⁸wederhelft weg te nemen, een zeer wijze en vrome vrouw, moeder van de acht kinderen die ze mij naliet: vier meisjes, van wie er hier twee zijn getrouwd, en vier jongens, van wie de ⁹oudste reeds meerderjarig is en zich nu in de Republiek bevindt. De anderen zijn nog jong, en ik houd mij ermee bezig hen op te voeden in de vreze des Heren en de schone letteren, zoveel ik kan, terwijl de goede God mij sterkt in het verwerken van deze zware slag, aangezien Hij hem heeft toegebracht, en Hij onze wonden verzacht met goede medicijnen en inzicht. Zij was een zuster van wijlen de heer [Bénédict] Turretin, predikant en hoogleraar, die u, geloof ik, hebt leren kennen toen hij enkele maanden in 1622 in uw land verbleef als afgevaardigde van deze stad bij de heren Staten [Generaal], om steun te vragen voor hier, welke hem welwillend werd verleend.

Vergeeft u mij dat ik u dit alles vertel, maar aangezien u in uw voorgaande ¹⁰brief mij deelgenoot hebt willen maken van het feit dat het de Heer had behaagd u in dezelfde situatie te brengen, heb ik gemeend, nadat mij helaas dezelfde beproeving ten deel was gevallen, dit voor u, mijnheer, niet te moeten verzwijgen, alvorens over andere dingen te komen spreken.

Ik dank u nederig voor de uitzonderlijke gunst die u mij heeft willen betonen door de toezending van het ontwerp van uw fraaie huis, uw bijzondere ¹¹poëzie en uw geleerde ¹²verhandeling betreffende het orgel. Ik zal dit alles met zorg bewaren, aangezien het voortreffelijke werken van uw hand zijn en de opbrengsten van onze vriendschap.

Ik had reeds via de heer [Elias] de la Primaye gehoord over de goed gekozen plek voor uw fraaie ontwerp, goed doorwrocht en goed tot stand gebracht, Gode zij dank. En met hem zullen wij op ons gemak deze winter, wanneer hij hier zal kunnen zijn, de fraaie afbeeldingen ervan bestuderen, om er des te meer van te kunnen begrijpen, terwijl ik deze gedeeltelijk al met bewondering doorgrond, God smekende dat Hij u en de uwen er lang het genot van wil gunnen, in vrede en gezondheid. Ik twijfel er niet aan dat de muzen ruim hun aandeel daarin zullen hebben, aangezien u hun waardige pupil bent geweest, en momenteel de ware beschermer en de verdediger, en meer dan dat, aangezien God u de mogelijkheid heeft gegeven deze voortreffelijke eigenschappen en deugden voort te zetten door uw zonen, lieden met voortreffelijke kwaliteiten en deugden, tot uw grote voldoening. De Heer moge hen voor u behouden en meer en meer zegenen, en indien ik eens het genoegen zal hebben hen hier te kunnen ontmoeten en te dienen, zal dat een vervulling van mijn wensen betekenen, en vooral, wanneer mijn huis de eer zal hebben hen er te mogen ontvangen, zoals ik u en hen van ganser harte aanbied. En hoewel beroofd (^Ltot ons verdriet^L) van onze voornaamste ¹³leidster, zullen wij niets nalaten om hen zo goed mogelijk te dienen.

Ik ben u zeer verplicht dat uw vriendelijke aanbod aan mijn ¹⁴zoon nog steeds van kracht is; hij heeft, hetzij door uw afwezigheid wanneer u op veldtocht was, hetzij door zijn verlegenheid, u niet tot last durven zijn, maar ik draag hem nadrukkelijk op deze brief aan u te brengen en u zijn diensten aan te bieden. Ik herhaal mijn verzoek aan u, namelijk of u hem wilt aansporen tot vroomheid en deugd, zodat hij het weinige waartoe hij

---

7. Huygens aan Calandrini, 12 maart 1641 (2665).

8. Cathérine Turretin.

9. François Calandrini.

10. Huygens aan Calandrini, 1 april 1640 (Worp 3, nr. 2336, pp. 18-19).

11. Huygens, *Otiorum libri VI* (1625).

12. *Orgelgebruyck*.

13. Cathérine Turretin.

14. François Calandrini.

gevorderd is in de letteren blijft bijhouden, hetgeen hem later voor altijd van waarde zal blijven wanneer hij dit doet, maar dat later niet meer in te halen zal zijn, wanneer hij het nu zou verwaarlozen.

Vervolgens toont het ¹⁵boek met uw fraaie poëzie de adeldom en volmaaktheid van uw geest op alle gebieden en in alle talen, en blijkt het dat u zich hebt durven meten met een Bartas en een Ariosto en uitstijgt boven de besten van de Lage Landen.

Ik heb gelezen en lees [nog steeds] met genoegen uw aardige en goed opgezette ¹⁶verhandeling over het orgel en ik heb gezien hoe geleerd en christelijk u redeneert, met een goede ijver om het orgel terug te voeren naar zijn werkelijk gebruik, dat is, tot eer van God en lering van de Kerk, en niet tot kastijding van de oren met muzikale zoetigheden of ijdelheden, die u onder de huiselijke geneugten een plaats geeft. Het staat vast dat dat [het orgelgebruik] het gekrijs, dat hier evengoed voorkomt bij de gemeentezang als daar waar u zich erover beklaagt, zal matigen. En als het alleen daarvan zou afhangen, zouden Genève en Rome elkaar snel naderen, zoals u al zegt. Onze hoogleraren stemmen volledig in met wat u voorstelt, en het spijt mij dat zij de taal niet kennen, om uw goede ideeën beter te kunnen overdenken.

Ik voeg mijn bede bij die van uw vrienden dat u de schone vruchten van uw geest, die naar u zegt gereed staan voor betere zaken, in het licht brengt. U bent dat aan het publiek verschuldigd, en u moet deze schat niet verborgen houden. Vergeef mij deze vrijheid, mijnheer, en beveel mij waar ik u van dienst kan zijn. Ik kus u en uw zoons nederig de hand en blijf,

mijnheer,

uw nederige en toegewijde dienaar
Jean-Louis Calandrini.

Genève, 12 november 1641.

---

15. Huygens, *Otiorum libri VI* (1625).

16. *Orgelgebruyck*.

CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
AAN [MARIN MERSENNE (PARIJS)]
15 DECEMBER 1641
2920A

Wellicht antwoord op een verloren gegane brief van Mersenne aan Huygens van november 1641. Gedurende deze maanden was er ook briefverkeer tussen Mersenne enerzijds en Rivet en Vegelin anderzijds.

Samenvatting: Huygens citeert een psalmvers als motto voor zijn hulpvaardigheid, die in dit geval op Vegelin betrekking had.

Over een antwoord van Mersenne is niets bekend.

Primaire bron: Parijs, Bibl. Nat., Ms. Fr. Nouv. Acq., nr. 6206, fol. 146 (pp. 280-281): brief (enkelvel, 19x31cm, a | b; autograaf). Op de adreszijde heeft Mersenne een notitie gekrabbeld, te lezen als “suit vostre lettre ecrite de Leyde 282”.

Vroegere uitgaven: Bierens 1889, nr. 1, pp. 104-105: volledig.

— Het is niet duidelijk waarom de brief in de uitgave van Worp ontbreekt.

— Waard 10, nr. 1050, pp. 816-818: volledig.

Namen: Théophile Brachet de la Milletière; Willem Frederik van Nassau Dietz; André Rivet; Philip Ernst Vegelin.

Titels: *Commentatio* (Grotius 1640); *In consultationem G. Cassandri annotata* (Grotius/Rivet 1642); *La vérité du Saint Sacrament de l'eucharistie* (Brachet 1641).

Glossarium: pseume (psalm).

Transcriptie

À Monsieur

Monsieur Mersenne,

à la Place Royale,
à Paris.

---

¹Le bon Veglinus commence à prendre racine où je l'ay planté, et son maistre (qui est seigneur de grand mérite) m'en sçait autant de gré que luy, dont je suis très-aysé, car comme disent nos Pseaumes rimés:

²Mon vouloir est d'ayder aux vertueux,
Qui de bien vivre ont acquis la louange, etc.

et je commence à m'asseurer que ce garçon sera trouvé tel, *intus et in cute*.

Les petits traictez que Monsieur Grotius a publiez depuis quelque temps en ça, tant sur les passages *de Antichristo* que sur *La Consulte* de Cassander (lequel je n'ay encor veu), font courrir des bruiets desespérez de sa personne, plusieurs le tenants à la veille de la révolte, quelques-uns assurens qu'il auroit esté veu à la messe. C'est ce que pour moy je croy aussi peu de luy que de moy-mesme, mais cependant vous prie m'advertir un peu de ce que vous sçavez de ses intentions. C'est un rare personnage et jamais n'aurions-nous faict perte plus sensible depuis la Réformation. Mais j'espère que Dieu ne l'abandonnera pas.

Si vous avez de la familiarité avec le Sieur de la Miltière, je vous prie de luy demander la veue d'une lettre que Monsieur Rivet luy a escrit dernièrement sur le sujet de ses derniers livres, dont il luy avait demandé son

---

¹. De brief heeft geen aanhef.

² Pseume 16, 2, 1-2: *Mon vouloir est d'aider aux vertueux, | Qui de bien vivre ont acquis les louanges.*

advis. Jamais brouillon présumptueux ne fut mené de meilleure sorte. Je l'appelle toujours ainsy, et, si vous en jugez autrement, je vous diray que vous ne le cognoissez pas.

Pardonnez à la franchise dont je vous entretiens. Je changeray de stile quand vous le voudrez, mais, si vous me permettez d'en user ainsy, je vous anonce mesme liberté:

³*cædimus, inque vicem etc.*

et il me semble que, cela osté, il n'y a point d'amitié qui ne cloche. En tout cas la miene vous demeure acquise aveq tout le service dont je suis capable, et je suis pour toujours,

Monsieur,

vostre très-humble serviteur
C. Huygens.

À La Haye, où il faict un hyver desespéré, 15 Décembre 1641.

Vertaling

Aan de heer Mersenne,

Place Royale,
Parijs.

---

⁴De goede [Philip Ernst] Vegelin begint daar waar ik hem heb geplant wortel te schieten, en zijn ⁵meester (een man van grote verdienste) is mij daarvoor net zo erkentelijk als hijzelf, hetgeen mij genoeg doet, want zoals onze berijmde psalmen zeggen:

⁶Ik wil de deugdzamen helpen,
Die lof hebben verdiend om hun goede leven, enz.

en ik begin mij ervan te verzekeren dat deze jongeman zo bevonden zal worden, ⁷zowel van binnen als van buiten.¹

De kleine verhandelingen die de heer [Hugo] Grotius enige tijd geleden het licht heeft doen zien, zowel ⁷over de passages [uit het Nieuwe Testament] over de Antichrist, als ⁸over de *Consultatio* van [Georgius] Cassander (welke ik nog niet onder ogen heb gehad), doen wanhopige geluiden over zijn persoon rondgaan, waar velen hem bezien als iemand aan de vooravond van de grote ⁹stap, waarbij sommigen verzekeren dat hij bij de mis zou zijn gezien. Hetgeen ik voor mij even weinig van hem als van mezelf kan geloven, maar ondertussen verzoek ik u mij een beetje op de hoogte te houden van hetgeen u weet over zijn voornemens. Hij is een bijzonder iemand, en wij hebben sinds de hervorming geen gevoeliger verlies geleden. Maar ik hoop dat God hem niet zal verlaten.

---

³ Persius, *Satyrae* IV, 42 : 'Cædimus, inque vicem praebemus crura sagittis.'

⁴ De brief heeft geen aanhef.

⁵ Willem Frederik van Nassau Dietz.

⁶ Psalm 16, 2, 1-2 (Dathenus): 'Myn begeert' is de vromen by te staen, | Die geroemt zijn om haer godtsaligh leve.'

⁷ Hugo Grotius, *Commentatio ad loca quaedam Novi Testamenti quæ de Antichristo agunt* (Amsterdam 1640).

⁸ Hugo Grotius, *In consultationum G. Cassandri annotata* (Leiden 1642), een editie met aantekeningen van André Rivet (*cum necessariis animadversionibus Andræ Riveti*). Het is een commentaar op Georgius Cassander, *De articulis religionis inter Catholicos et Protestantis controversis consultatio* (Keulen 1577).

⁹ Dat wil zeggen, bekering naar het katholicisme.

Als u bekend bent met de heer [Théophile Brachet] de la Milletière, dan verzoek ik u hem om inzage te vragen van een brief die de heer [André] Rivet hem recentelijk heeft geschreven inzake zijn laatste ¹⁰werken, waarover hij hem zijn mening heeft gevraagd. Nimmer werd een verwaand warhoofd beter aangepakt. Ik noem hem altijd zo, en als uw oordeel andersluidend is, zeg ik u dat u hem niet doorgrondt.

Neemt u mij de openheid waarop ik u tracteer niet kwalijk. Ik zal van stijl veranderen wanneer u het wilt, maar als u mij toestaat me van dezelfde [stijl] te bedienen, dan kondig ik u [met] dezelfde vrijheid aan:

¹¹ Wij slaan er op los, en beurtelings, enz.↓

en het lijkt mij dat, wanneer wij hier voorbij zijn, er geen vriendschap meer is die op de klippen loopt. In ieder geval blijft mijn [vriendschap] u altijd toegedaan, met alle diensten waartoe ik in staat ben, en ik ben voor altijd,

mijnheer,

uw nederige dienaar
Constantijn Huygens.

Den Haag, waar een verschrikkelijke winter heerst, 15 december 1641.

---

¹⁰. Théophile Brachet de la Milletière, *La vérité du Saint Sacrament de l'eucharistie* (Parijs 1641).

¹¹. Persius, *Satyrae* IV, 42: 'Beurtelings slaan wij er op los, en stellen wij de benen bloot aan pijlen.' Dat wil zeggen, om en om bekritisieren wij elkaar en willen wij worden bekritiseerd.
